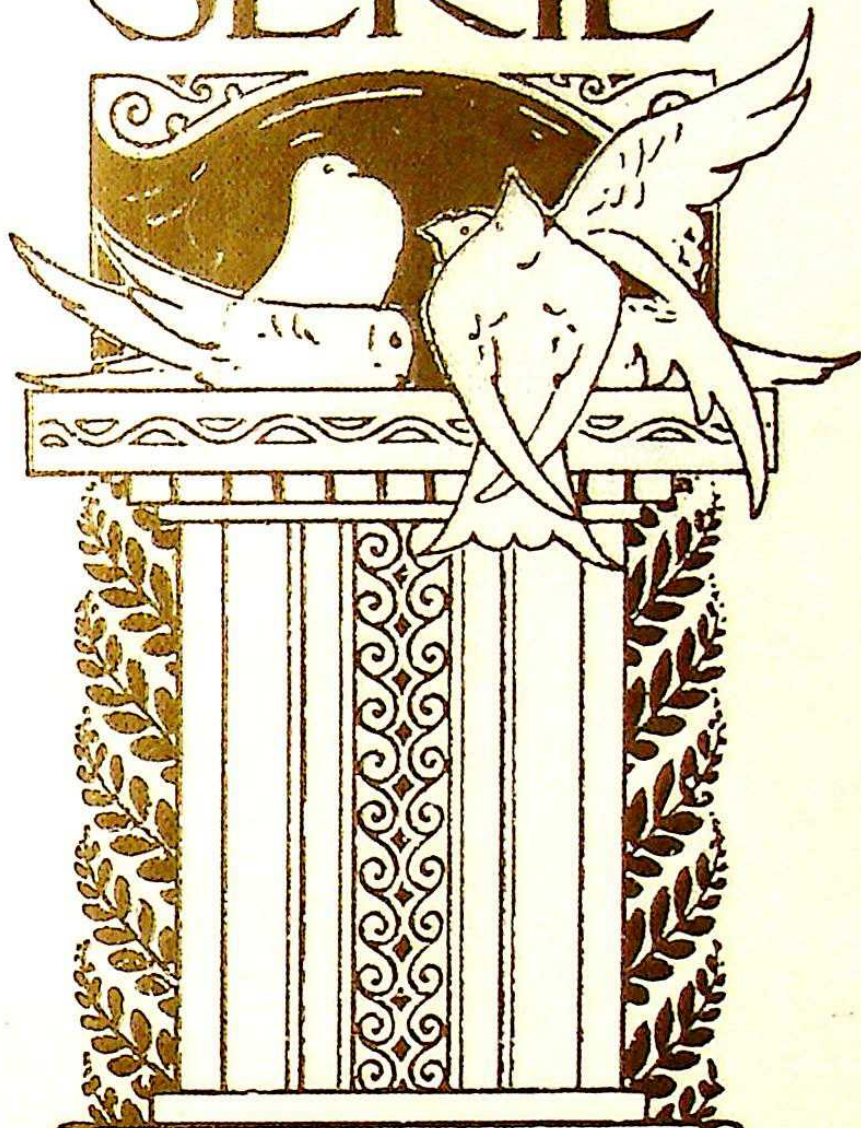




[MinisterievanPropaganda.org](http://MinisterievanPropaganda.org)

# DE GOUDEN SERIE



La Roche

DES SNEEKELINGEN HENRI  
BARBUSSE

BARBUSSE  
SERIE

CLIP  
EMAN  
HAAG

DE GOUDEN SERIE

DEEL IX

---

DE SMEEKELINGEN

# DE GOUDEN SERIE

❖ EEN · BIBLIOTHEEK · VAN ❖  
HEDENDAAGSCHE · ROMANS

In de „Gouden Serie“ zijn verschenen:

- I. HENRI BARBUSSE  
LICHT.
- II. HENRI BARBUSSE  
WIJ MENSCHEN . . . .
- III. AUGUSTE SUPPER  
DE ZOON VAN DEN DORPSHEER.
- IV. KARL GJELLERUP  
SINDS IK VOOR 'T EERST HAAR ZAG.
- V. ARNOLD BENNETT  
„WAT GOD VEREENIGD HEEFT“.
- VI. JOHN GALSWORTHY  
BROEDERSCHAP.
- VII. KARL GJELLERUP  
„DE HOOGHE MOLEN“.
- VIII. VICENTE BLASCO IBÁÑEZ  
DE VIER RUITERS UIT DE APOCALYPSIS.
- IX. HENRI BARBUSSE  
DE SMEEKELINGEN.
- X. HENRI BOREL  
VLINDERTJE

Prijs per deel in Japanschen band met gouddruk-  
titel f 4.25.

De banden VII en VIII alleen kosten f 4.90.

Band X kost f 3.50.

UITGEGEVEN · DOOR  
J · PHILIP · KRUSEMAN · DEN HAAG

DEEL IX

DE  
SMEEKELINGEN

ROMAN VAN  
HENRI BARBUSSE



Gelukkig hij, dien rechtstreeks de  
waarheid zelve onderwijst, niet door  
beelden en vluchtige woorden, maar  
zich gevende zooals zij is.

TH. A. KEMPIS. Navolging.

Geautoriseerde vertaling van  
ANNA VAN GOGH-KAULBACH

UITGEGEVEN DOOR  
J. PHILIP KRUSEMAN DEN HAAG





HENRI BARBUSSE

## HOOFDSTUK I.

**M**ijnheer Desanzac, ambtenaar en kunstcriticus had zich door verschillende, populaire werken, waarin hij de kunst aanmoedigde, een bescheiden rente verzekerd, die hem in staat stelde, ambteloos te leven. Hij vestigde zich in Parijs, na veel buiten zijn eigen landstreek in het zuiden gereisd te hebben en trouwde op zijn veertigste jaar met Anna Laner, een zachtzinnige, schuchtere, blanke Zweedsche.

Zij leefde dicht naast haar echtgenoot, naar zijn beeld.

Zij woonden in Montmartre, aan den buitenkant van Parijs.

Die wijk was toen nog weinig bebouwd. Er was daar iets van het buitenleven: soms kraaide er een haan, de Herfst vond er heel wat te vergulden. Men zag er burgers, die dweepten met de vrije natuur en los levende artisten, die op elkander geleken als broeders.

In die laatste golven van het stadsleven, op een boulevard, beplant met schrale platanen, stond — met den voorgevel naar het noorden — het huis, dat de echtelieden alleen bewoonden. Men zou zeggen, een dorpsch huis, gezien in een soort avondlijke vreedzaamheid.

Na verloop van zeven jaar kreeg het echtpaar een zoon, die den naam ontving van Maximilien. De moeder had hem hartstochtelijk lief. Met hem

maakte zij zich tot een stamelende kleine, bij haar kind werd zij zelve tot een wonderbaar kind. Elken dag, als avondschemering de kamer vulde tot in de uiterste hoeken, — uit zuinigheid werd de lamp eerst laat opgestoken — kwam zij binnen en schouwde naar hem, eindeloos, alsof er niets anders voor haar bestond, alsof zij weduwe was.

Zij stierf drie jaar na de geboorte van haar zoon. Het kind behield niets van haar als de laatste indruk: haar doode gelaat, vervagend in de omtrekken van het bed en de dingen er omheen.

In die herinnering, de eenige die hem bijbleef van een uitgewischt tijdperk, zag hij ook zijn vader weer.

De man schreide, staande bij het raam en zijn be- traande gezicht blonk als de sterren.

\* \* \*

Als weduwnaar leidde mijnheer Desanzac een uiterst teruggetrokken leven. Hij werkte, las; dan, als hij 't hoofd ophief, keek hij het kind aan. Dit groeide op, omringd door de zorgen van een oude kinder- meid, Léonore, zeer trouw, maar altijd op den ach- tergrond blijvend, alsof zij de schim van de moeder was.

's Middags gingen zij uit, naar het pleintje, dat twee passen ver lag. Mijnheer Desanzac ging op een bank zitten, droomerig, met dwalende oogen.

Het gelaat van zijn vader!... Het kind ontdekte al vroeg, dat het gevoelig was voor elken indruk; lang- zamerhand las hij er droefheid op, omdat het gevoelig was en alles in zich opnam.

Wanneer de zon, reeds laag gedaald, den boulevard volgoot met zijn dieprooden gloed, waarin gezichten en handen opblonken, gingen de drie menschen voet- je voor voetje naar huis terug. De vader droeg een blauwe artiestenmantel met pelerien, gansch gebro- cheerd met violet licht. Wat het kind betreft, de voor- bijgangers glimlachten zacht, wanneer zij van verre

zijn blank-bleeke huidtint zagen en zijn haren, wijnrood gekleurd door den avondlijken herfstgloed.

In huis nooit iemand. Met heel lange tusschenpoozen echter kwam een of andere bloedverwant uit het zuiden en liet er zijn levensvreugde schateren, die er weergalmde als in een leeg huis.

Maximilien onderscheidde zich niet van de kinderen van zijn leeftijd; alleen was er iets zachts en iets eenzaam in hem. Hij hief de blauwe oogen op, diep en groot als die van zijn moeder. Hij toonde niet veel lust in de uitgangetjes. Liever bleef hij thuis, waar zijn gestalte samensmolt met den wijkenden dag. Het schamele licht was hem het liefst.

\* \* \*

Hij bleek zulk een groote gevoeligheid in zich om te dragen, dat dit woord alleen er niet dan een vage aanduiding van geeft. Dikwijls sprongen tranen hem in de oogen, zijn ziel leed door duizend oorzaken, die de anderen nog niet bespeurden.

Ofschoon zijn leven arm was aan gebeuren, lag zijn hart, meer dan van iemand ter wereld, open voor anderen.

Het was alsof hij — in dit verval van een tijdperk, waarin de dingen àl samengestelder en meer verkruijmd schenen — het teeken in zich droeg van een universeeler en gerechter mededoogen.

Hij hield ervan, zijn blikken overal heen te richten, maar meer en meer verkoos hij den avond: de dag neemt de oogen gevangen en verblindt ze met den sluier van licht, waarin hij gehuld is; de duisternis doet alles uitgaan naar het donkere hart, dat men verborgen houdt.

\* \* \*

Wat de schemering was tegenover het licht, was het huis tegenover de dingen er omheen: levender, meer één met de omgeving.

De benepen bouwtrant miste alle karakter. De voor-

gevel dreigde in te vallen van ouderdom en scheen versleten door het lange bewoond-zijn, wat hem in de huizenrij grauwer en tegelijk glansvoller maakte.

Drie steenen stoeptreden, lichtelijk verweerd, leidden naar de vestibule. Alle kamers hadden veel dienst gedaan: de muren, de plafonds, het marmer van de schoorsteen, vervielen zachtjes aan. Men zou zeggen, dat de steen op den langen duur week was geworden.

Gelijkvloers, in de vestibule, rechts de keuken, waarvan de deur met haar verweerde ruiten 's avonds blonk als goud.

Daarnaast de eetkamer. In dit vertrek, zonder iets eigens: de tafel, de kachel en een klein kastje met zwarte hoeken, waar het verleden en de huiselijke gewoonte uit opblonken.

Tegenover de deur van de keuken het salon, weinig gebruikt, en waar een geur hing van verlatenheid. Behangsel, meubels en gordijnen waren hier granaatrood, een tint, die vaal wordt, één met het omringende.

Een mager kronkelend trapje, waarvan een deel zich in de schaduw verloor, voerde naar de twee slaapkamers: die van Maximilien, waar Léonore den eersten tijd ook sliep en daarnaast de kamer van zijn vader en van zijn doode moeder. Hij ging hier nooit binnen, hij had nooit dat verlaten bed gezien.

Ofschoon het huis openstond voor het licht, 's morgens, als het huishouden werd gedaan met tocht en buitenfrische en ook 's avonds als alles donker is en zonder afscheidingen, was het doortrokken van al de menschen, die er woonden en die er hadden gewoond, vol van het verval, waartoe die allen in ongeweten broederlijkheid hadden bijgedragen.

Hij raakte er langzamerhand aan gehecht, onbewust. Men wordt de vriend der dingen, terwijl men het evenmin weet als de dingen zelf.

\* \* \*

Mijnheer Desanzac verkeerde in bekrompen omstandigheden: Léonore moest, om de huishouding te besturen, haar toevlucht nemen tot wonderen van zuinigheid, en tot de lijdzaamheid, die zij als Bretonsche in haar godsdienst bezat.

Deze bekrompen omstandigheden beletten mijnheer Desanzac te gaan reizen, zooals hij zoozeer verlangde. Het kind groeide in allen eenvoud op in de groote stad, waar hij gevangen was tusschen de steenen, tusschen de menigte.

Om het huis heen lagen eenige winkels, met een enkelen blik te overzien: vanaf de galanteriewinkel, die glimlachte als een vrouw, tot den wijnkoopman, bij wien tegen den avond zooveel menschen wenschten binnen te gaan.

Dit stukje straat was een mooier hoekje van de wereld, omdat het hier was, vlak bij huis.

Tusschen de kleuren der voorgevels leefde een wonder-diepe harmonie. De onbekende huizen verderop waren hooger, maar ook lichter van kleur.

Wat de menschelijke wezens betreft, Maximilien begon zich allengs over hente te verwonderen, op hente letten, zich verlegen te gevoelen tegenover hen. Maar hij verwonderde zich minder over hunne menigte dan over ieder van hen. De gezichten hielden hem vast.

Hij zag de voorbijgangers voorbijgaan; hij bleef staan bij de armen, minder uit een gevoel van medelijden dan omdat dit de menschen zijn, die zich meer bloot geven, die beter te zien zijn en die meer zichzelf belijden.

Enkele bedelaars kwamen geregeld in het stads-kwartier. Een kleine jongen zwierf er rond, zijn ééne voet meetrekkend. Men ontmoette hem nu hier, dan daar. Hij droeg een kiel, zóó dun versleten, dat men zijn hart zag kloppen. Maximilien voelde iets als een duizeling, toen dit kind zachtjes naar hem toekwam om hem alles te zeggen. Dicht bij het plein leunde tegen den muur een oude man zonder oogharen en

ontzettend verkromd; hij hield zich staande met denzelfden wanhoop, waarmee een ander zich op den grond laat vallen. Hij sprak murmelend over zijn leven en de menigte droeg die heilige flarden van een biecht naar de vier hoeken van het uitspansel als een sterke wind. Tegenover de school toefde heel den dag een vrouw, neergezakt op een bank, de oogen half gesloten; alleen in de schemerige zachte uren hield zij haar hand op. De engel van den avond hielp haar.

Maximilien durfde bijna niet in de nabijheid van deze schepsels te toeven. Diep in zich koesterde hij het vage besef van hunne grootheid.

\* \* \*

Zijn vader liet zijn geest gedurende eenige jaren vrij van alle tucht. Langer dan gewoonte is, wachtte hij met het eigenlijke onderwijs om zijn persoonlijkheid zich ongehinderd te doen ontplooien, opdat het kind, wat ook zijn bestemming op aarde zou zijn, naar eigen aanleg zou openbloeien.

Hij hoedde er zich voor, hem ook maar eenig godsdienstig element bij te brengen. Dat ontbreken van elken godsdienst bracht in Maximilien een soort overmaat van argeloosheid.

Nu hij opgroeide zonder teugel, in een kindscheid, waarin geen plaats was voor heiligen, verruimde zich zijn ziel, doordat zij zichzelf gelijk bleef. Elk van zijn gebaren welde op uit het diepste van zijn wezen; zijn glimlach vulde er elk hoekje van.

Tegen zijn negende jaar liet Mijnheer Desanzac, in het idee, dat het tijd was zijn oogen en zijn geest te verrijken, hem veel uitgaan, wees hem alles aan, sprak hem uitvoerig over alles, maar zonder zijn overdenkingen te storen.

Maximilien sprak weinig. Zijn herinnering hechtte zich niet aan beelden, noch aan woorden. Hij herinnerde zich moeilijk de vormen, de lijnen, de kleu-

ren, de namen; alles wat op de wereld is. Hij had daartegenover een vrome vergetelheid. De opeenvolging der dingen maakte hem moe. Zijn verbeelding was niet beschrijvend, veelkleurig, maar diep, somber en nevelig.

Als zij, gedrukt door vermoeidheid, van hunne lange tochten door Parijs terugkwamen, bracht Maximilien geen schilderachtige herinneringen mede, maar hui- veringen. Hij droeg in zich de stilte van al het geluid der voetstappen, de eindeloosheid van al de verschillende richtingen, de rouw van al de voorbijgangers, die vrienden, die weer verloren gaan.

\* \* \*

Op een dag, in den vroegen morgen, klommen zij tot op den top van Butte-Montmartre. In de verte- ging de bleeke dageraad ter nauwernood open en doortrok alles van een hemelschen geur.

Sinds dien dag zagen de menschen uit die wijk als zij rillend van morgenkou hun winkel opendeden, meer dan eens op den heuvel een kind staan en een man, die het kind aanzag met vaderlijke oogen en zich door hem liet geleiden.

Boven was de grond van La Butte naakt als in het eerste tijdperk van de wereld. De nieuwe kerk in aan- bouw verhief zich wit, als een armelijke dageraad, waaraan de menschen hunne krachten beproefd had- den; het gebouw had reeds den vorm van zijn bouw- val.

Aan den voet van de kerk leunde Maximilien dicht tegen zijn vader en als aan zichzelf ontvoerd, overzag hij Parijs. Hij was ongevoelig voor de talloze détails van het geweldige stadsbeeld, voor de blinkende per- spectieven van dien versteenden oceaan, zacht ver- vagend in een stofwolk, doch hij onderging de angst en den val van wat er schipbreuk leed: het leven.

Dan werden de smeekende oogen van het kind vol van vragen, waarop niemand zou kunnen antwoorden.

Hij dacht aan het oneindige aantal huizen, aan het nog oneindiger aantal kamers en kamertjes, op el-  
kander getast, altijd meer en altijd meer en die toch  
groot zijn als het leven zelf.

En zijn blikken dwaalden rond, teruggestooten en de  
ruimte ingedreven, bleven dan, moe van de ruimte, als  
bij toeval gericht op een of ander huis tusschen de  
anderen en dachten vaag aan een ziel of aan twee  
zielen.

\* \* \*

Waar hij 't meest kwam en wat hij vooral liefhad,  
wanneer hij buiten de stad doolde, was niet de bloeien-  
de, vrije natuur, die door zijn lach de stad doet ver-  
geten; het was de geschonden stadsomtrek, de voor-  
steden, waar de donkere menschenadem doorheen  
heeft geblazen; de vlakten, bezoedeld met modder,  
gepijnigd door een voortdurend komen en gaan van  
mensen en die door den winter — meer werkelijk  
hier en teugelloozer dan ergens anders — tot op het  
leven geraakt schijnen te worden.

De onbewuste voorliefde van het kind leende aan  
dit land een zachte glans. Met zijn hand in de hand  
van zijn vader, liep hij, bijna gelukkig, langs de breede  
wegen, omgewoeld door voetstappen, en in zich de  
gedachte, nog ongevormd, maar toch reeds onaf-  
wijsbaar, dat deze sterfelijke natuur schooner is dan  
de natuur zelf...

Wanneer zij een andermaal in de wilde en onge-  
ordende warreling van het bosch terechtkwamen,  
vond hij voor zich niet zooveel geneugt en niet zoo  
groot besef der oneindigheid. Hij vroeg om weer  
dáárheen terug te keeren. Het armelijke menschen-  
land had een herinnering van grootheid in hem ach-  
tergelaten, waarover hij zich om zoo te zeggen, niet  
troosten kon. Iets trok hem weer van de boomen naar  
de menschen terug.

\* \* \*

Zelfs op de wandelingen, die zij in den avond deden — in dat geval liepen de beide schimmen, die elkander de hand gaven, langzamer en gingen zij niet zoo ver — nam Maximilien, getrouw aan zijn aard, die menige afwisseling van gevoelens kende, den menschelijken polsslag van den nacht in zich op en niets dan dat.

Enkele vensters blonken hier en daar, hoog in de lucht.

Er waart een blonde zachtheid, een zoetheid als van honing om hen, die laat wakend blijven, en van wie men de namen niet kent. Beneden besterden de menigte lantaarns straten en pleinen: sterrelicht, dat een glans schept, sterrelicht, dat de menschen omstraalt.

Op de schaars bezochte boulevard vond het kind juist bescherming daarin, dat zijn blikken overal in vermochten door te dringen. Van de vrouw-schimmen, die zoekend kwamen en gingen, kende hij niets als het zuivere besef van hare armoede.

Zij hoorden de muziek van een concert, van een nachtelijk bal. Hij kende de muziek niet, hij bewonderde de zang niet van die vrouw, maar hij hoorde haar spreken met klagende, kranke, smachtende stem, die op scheen te wellen uit verborgen handen, uit verloren zielen en als een soort van oneindigheid opsteeg in de blauwe lucht en in de oneindigheid.

Hij peinsde als altijd over de diepte, die men heeft en waar men niet aan denkt, over het donkere menschelijke hart en als hij de oogen sloot, begon hij vaag de waarheid te onderscheiden: hij besefte hoe dáár iets bestond als een andere grootheid en een andere hemel.

\* \* \*

Hij ging geheel op in die aandacht voor de oneindigheid, die men niet ziet. Al minder deelde hij zijn indrukken mede, die hij trouwens voor zichzelf nauwelijks formuleerde. Hij werd gevormd in de stilte,

die de kleur heeft van het hart. Voor zijn vader begon hij een vreemde te worden.

Al spoedig kwam zijn geringe lust in uitgaan, in het zien van nieuwe dingen aan het licht.

Waar dient het voor? Men behoeft niet ver te gaan, het is genoeg om hier te blijven en met wijd open oogen om zich heen te zien. Er is iets valsch en iets bedriegelijks in de afwisseling van het uiterlijke. Buiten komt men in aanraking, niet met het leven van de wezens, maar met hun persoon, niet met hun grootheid, maar met hun kleinheid.

Wanneer men na de beklemming van het buitene en den hellen galm der onbekenden, bij de zijnen terugkeert, voelt men koelheid in hunne oogen; en wanneer aan den anderen kant, de zoetheid des levens in huis altijd te plukken is, wordt zij uit zichzelf geplukt als een kus.

Dikwijls, in die vroege tijden, hield het kind er zich langen tijd mee bezig, met wijd open oogen naar een of andere eenvoudige huiselijke bezigheid te kijken, naar een of ander gewoon intiem gebeuren. Door de half open deur van de eetkamer, waar de kachel zijn warmte uitstraalde als wonderbaar donker zonlicht, glipte hij de keuken binnen om de oude Léonore het middagmaal te zien gereed maken.

Onder de welving van den schoorsteen, in den schijn van het fornuis, dat vriendelijk en dienstvaardig purperrood uitstraalde, heerschte zij door de koningsmacht van den mensch, die denkt, en den mensch die wil.

\* \* \*

Hij had lezen geleerd uit den mond van de oude onwetende dienstbode.

Toen begon zijn vader zich veel met hem te bemoeien. Na het middagmaal, aan de tafel in de eetkamer, bedekt met een zeil, waarin het beeld van de

lamp verzonk, las hij hem dikwijls voor of sprak over allerlei onderwerpen.

Maximilien luisterde slecht. Alles wat men op deze manier leert, de kennis, die men zich kunstmatig eigen maakt, zooals de leermeester die toevallig geeft: feiten, cijfers, schenen hem maar weinig waar te zijn, en niet tot aan de diepte van zijn wezen te reiken, tot datgene dat men omhelst als men omhelst.

In de omslotenheid van deze kamer zonder eenige versiering, waar de enkele meubelstukken zelfs niet tot het noodzakelijke reikten, waar de vlam van de kleine lamp onmeedoogend alles verlichtte zonder te verwarmen, als een bloem zonder geur, waar al de menschelijke kennis in haar elementaire vorm verwaagde met den adem der woorden, zag Maximilien niets als het gelaat van zijn vader.

En allengs werd al het rondomme uitgewischt en bestond dat gelaat alleen.

Terwijl hij niet op het gelezene lette, leerde hij op sublieme wijze den voorlezer kennen.

Met zijn ellebogen geleund op het donkere zeil, beluisterde hij dat gelaat, waarop de zwakke lamp al haar licht samentrok. Hij, die tusschen de dingen, de menschelijke gezichten koos, koos dit gezicht onder alle anderen; hij beschouwde het zijdeachtige haar, het oorlelletje omrondend; de baard, ietwat wit geworden door het onuitbluschbare licht der waarheid, dat eerst langzamerhand de vergelding brengt voor het leven, en onder moede wenkbrauwen, rooskleurig als rozen, de sterke oogen, die oogen, vol van de donkerte der gedachten en de wijde stilte der sterren.

Zoo werd de aandacht van het kind alleen getrokken door wat zacht was. Aan het ééne einde van de tafel, heel zijn persoon verzonken in schaduw als een hart, hield zijn aandacht zich gespannen bezig met het tastbare bijzijn van zijn vader; hij bewonderde hem en nam op zijn gelaat heel de regenboog van ge-

voelens waar, door de ziel geschapen; vanaf het golvende, vloeiende, veranderlijke denkbeeld tot de ontroering, de gedachte, die alles in zich sluit en die even hoog is als het wezen zelf.

Op een dag, dat het koud was en regenachtig, sprak Mijnheer Desanzac over een reis, die hij vroeger gemaakt had door een eilandenrijk van eeuwige lente; hij was in zijn donkerkleurige kamerjapon gehuld, liet zijn stem een weinig dalen en boog zijn gelaat voorover; zijn gelaat, dat glansde in een oneindig heimwee naar de zon: en heel het stuivende azuur van den hemel, en heel het ruischende azuur van de zee gingen in hem open als twee vleugels.

Of wel, hij las boeken voor van hemzelf of van anderen, over het ideaal, over kunst en de groote tijden. Hij las dit met een stem waarin teleurstelling dofte en die beefde bij de geestdriftige passages.

Op andere avonden drukte hij zich verstrooid uit; hij dacht aan onbekende dingen, maar altijd, als hij de oogen ophief en zij ontmoetten die van het kind, glimlachte hij en het kind dacht, dat een glimlach een gelaat lichtend kon maken, evengoed als tranen.

Dan werd de avond vol van verteederling: het gebeurde maar zelden, dat aan het eind van de lessen niet een of andere gedachte-associatie de herinnering aan Mevrouw Desanzac opriep. Mijnheer Desanzac brak zijn spreken af, boog zich teeder over naar zijn zoon en mompelde: „onze moeder...”

De avond verging, het doovende vuur gaf geen beschutting meer voor de koude. De boeken werden gesloten. Het was het uur voor den slaap.

Zij stonden op. Zoo staande leken zij tenger en fijn; en zij vormden een heel wat kleiner paar dan dat andere, dat zich tegen het luik afteekende in den schemerschijn van de lamp.

Zij kusten elkaar en hunne lippen zwegen ten laatste.

Nu zij zich tegen elkaar aandrukten in hunne om-

helzing, schenen zij nog kleiner, maar terwijl hij zich in de schaduw van zijn vader vlijde, zijn hoofd in het duister van zijn vaders schouder, voelde Maximilien, dat hij grooter werd door die andere, en dat deze grootheid de ware was.

Ja, zijn vader leerde hem de waarheid, maar dit was niet de waarheid, die hij meende hem te leeren met zijn boeken of zijn redeneeringen. Het was niet de waarheid der menigvuldigheid van de dingen: het was die der oneindigheid van één enkelen mensch.

Hij was eenvoudig van geest. Wanneer er iets wonderlijks aan hem was, dan was het die eenvoud. Hij was eenvoudig een kind, getroffen door den afschijn van de eeuwigheid, die hij zag op een gelaat. Hij was dit, geholpen door de liefde voor zijn vader, voor zijn schepper, voor hem, dien hij door de tijden heen boven zich had gezien als een levende hemel en die tegelijk zijn bloed was, de broeder van zijn hart.

En wanneer Maximilien, terwijl hij, vergezeld van het koperen lampje in zijn hand, naar zijn slaapkamer ging, gesproken zou hebben, zou hij gezegd hebben: „Vader, die daar zijt...”

\* \* \*

Ook het gelaat van Léonore trok hem aan. Dit gezicht was lichter voor hem, gemakkelijker. De oude meid en het kind, waaraan zij altijd haar moederlijke liefde had geschonken, waren meer verbonden door een dagelijksche gemeenzaamheid. Léonore was heel oud: haar gerimpelde gehavende hoofd boog naar één kant over en zou zich niet meer opheffen: het noodlot had het voor goed gebogen. Wanneer hij haar aankeek, kon hij niet nalaten telkens te denken, dat zij misschien spoedig sterven zou, en het oude hoofd scheen hem des te waardevoller naarmate het brozer was.

De dienstbode was uiterst arm: geen bloedverwan-

ten, geen geld, geen tehuis, zij had niets; nauwelijks, ver weg, de straten van een dorp.

De geschiedenis van haar verleden droeg zij niet meer in zich mee. Om haar hals hing een gouden kruisje, een gedachtenis, één van die doode dingen.

Zij zag nooit achterom, haar groote onwetendheid deed haar alleen gelooven aan alles wat vóór haar lag. Voor haar waren alle dingen mogelijk, en deze mogelijkheid veranderde in haar gedachte terstond in onwrikbare verwachting, zóó sterk was haar hart. Geen kritiek, geen lessen, geen vooruitgang, niets als verschillende soorten van gebeden.

Bij het raam van de eetkamer, waar de gordijnen, door den bleeker te sterk geblauwd, als in azuur gedoopt schenen, was de plaats waar zij een deel van den middag, na het huiswerk en vóór het koken, zat te naaien. Maximilien kwam daar ook, zonder iets te doen.

Zij praatte met hem, of liever zij praatte heel alleen, uit openhartigheid, uit mededeelzaamheid, omdat de menschen, die aan zichzelf zijn overgelaten hun hart openen, zooals de vogels hunne vleugels openen.

Het kind bleef langen tijd op denzelfden trap in het leven als zij. Zijn kleine onbeholpen handen, door anderen bestuurd, waren gelijk aan die oude afhankelijke handen, beheerd door andere handen. Hij noemde haar Leonorette, ofschoon zij dik was; toen zij in dezelfde kamer sliepen, waren hunne smalle bedden precies aan elkaar gelijk.

Hij luisterde naar haar als zij sprak, nooit gewone alledaagsche dingen, maar verhaaltjes, legenden, over het paradijs, over wonderbaarlijke dingen.

Hij luisterde naar haar als zij sprak over koningen en prinses, alsof zij zoo aan de deur zouden kloppen, gekleed als de drie koningen uit den bijbel, want zij verwarde de eeuwen; en over de komende Lente alsof men in April heiligen met hun stralenkrans tusschen

de boomstammen zou zien vliegen; en over God, als zouden zij hem zien nederbuigen.

Heel zijn kindschheid door luisterde hij naar haar. Zij zuchtte; zij zeide: strakjes; zij zeide: misschien...

Zij gebruikte dikwijls van die armelijke uitdrukkingen, die groote vergezichten openen. Zij was open voor alle wonderen, was zelf even groot als al het wonderbaarlijke.

Maximilien geloofde niet in wat zij zeide; hij gaf er zelfs bijna geen aandacht aan; hij geloofde alleen in haar, in het bloedende duister van haar wezen, in den wortel van wat zij sprak. Werkelijk of niet werkelijk, wat deed de beteekenis van hare woorden er toe? De werkelijkheid van haar stem bestond.

Die doffe onbeholpen stem was mooi door de liefde, die er in trilde; dat was als een zangeres, die zong.

... Terwijl hij haar van zoo dichtbij zag, zoo zuiver, dat hij bijna in haar den strijd kon zien tusschen de schaduw en het licht, voelde hij, dat hij op haar geleek, en allengs verbroederde hij zich gansch en al met dat nederige schepsel, dat begraven in duisternis, een donker verlangen koesterde naar het volle licht.

Wanneer de schemering kwam, legde Maximilien, op den grond gezeten, zijn hoofd op de knieën van de oude meid, die, nu zij niet meer genoeg kon zien, met naaien ophield, voor zich uitstaarde, de handen in rust, heel haar innerlijk gereed om zich uit te spreken. De avond viel, slokte hen op. Zij bleven roerloos allebei, als schipbreukelingen gehurkt op den vloer, hunne blanke gezichten gekeerd naar het blanke venster, hunne oogen één met den hemel.

Zoo heeft de diepte van het leven klanken om anderen te roepen. Wat maakt dat Léonore Léonore is, dat hij hij is, dat is de macht om te verlangen, te willen, te bidden...

Wat uit hem en uit haar zich naar boven werkt, te-

midden der rust van de onverschillige doode dingen, dat wat is, dat zijn hunne gezichten, die ongeneeslijke dingen.

\* \* \*

Toen begon er een beklemming in zijn kindschheid te komen; een ongerustheid, nog niet passend bij zijn leeftijd, deed hem gevoelen hoe onderscheiden hij was van andere kinderen. Dikwijls maakten zijne overpeinzingen hem angstig. De waarheid van het leven scheen hem het tegendeel van rust. Een woord, dat niet trilt, komt alleen van de lippen; de kalme menschen weten niet, zijn waanzinnig.

Die menschelijke en in het gevoel wortelende werkelijkheid, die zijn vreemd, vurig kenverlangen hem overal en altijd deed ontdekken, was vaag, grenzeloos, al te wijd. Het was te veelomvattend, te absoluut...

Hij zag niet, waar de gedachte, die zich aan die dingen hechtte, rust zou kunnen vinden en zijn droomerijen werden plotseling, evenals de hemel, verdonkerd door geweldige dreigingen. Hij had dikwijls een beklemmende angst, niet meer te kunnen leven, niet meer te kunnen loopen, dikwijls voelde hij een woestijnwind over zijn gezicht varen. Hij onderging de plotselinge inzinkingen van hen, wier kleine hoofd door het oneindige gekroond is.

Zoo groeide hij op, zoo bereikte hij zijn twaalfde jaar.

Hij was er niet op aangelegd, gewoon werk te doen, verbonden aan het werk van anderen, maar om zich bezig te houden met de waarheid zelve. Hij was in zichzelf verzonken als zij, die naar stemmen luisteren en in wie buitengewone openbaringen werken. Toch was zijn inspiratie volkomen vrij van al wat bovennatuurlijk was. Hij luisterde alleen naar wat bestond, gereed om zich te openbaren. Hij zag geen „verschijningen”, maar hij zag beter dan iemand ter wereld de verschijning der andere menschen en de verschijning van zich zelf. Geen spoken; maar de

schaduw van den nacht, weerschijn van al de andere verloren harten, en waarin de naakte waarheid leeft, omgaf zijn hoofd als een persoonlijkheid en een woord.

Tusschen de straten, tusschen de kamers, was hij onmachtig en klein, maar diep uit die onmacht, uit de nederigheid van zijn wezen, nam hij alles op in zijn hart. Doch zoo onzeker, zoo beklemd door kleinheid, benauwd door kinderlijkheid, dat hij het op een broze armelijke wijze deed, die geen stand hield. Vele avonden keerde hij zich af van zien en hooren om te denken aan de vlucht van den tijd, die voorbij gaat, met de groote namen, die ons ontroeren, omdat zij één zijn met ons leven, en omdat hun dood ons doet sterven: Lente, Zomer, Herfst, Winter; en als hij daar aan dacht, scheen al het andere hem onverschillig.

## HOOFDSTUK II.

**D**ikwijls beschouwde mijnheer Desanzac met ongerustheid zijn zoon in dit tijdperk van zijn jeugd.

Lichamelijk groeide Maximilien goed op. Bij zijn teere uiterlijke verschijning werd hij gesteund door een onschokbare gezondheid. In zijn gezicht kwam meer uitdrukking, zijn oogen werden àl helderder, zijn voorhoofd blanker. Hij was rustig en zacht om aan te zien, zelfs voor een vreemde...

Maar toch onderscheidde hij zich allengs meer en meer van andere kinderen.

Waarom?... In het kleine huisje speelden zich tooneelen af van zwijgende waarneming. Menigmaal zat de man, voorovergebogen in zijn fauteuil, de handen geklemd om de leuning, met onderzoekende oogen het kind te bespieden, dat hier of daar ademde in het klare licht van den dag, stil neergezeten, de handen op de knieën; en hij trachtte er met alle kracht naar, het kind te zien en de veranderingen te beluisteren, die in hem werkten...

Mijnheer Desanzac zuchtte en zeide in zichzelf: „het is mijn schuld”. Hij bracht slapelooze nachten door. Had hij zijn jongen niet te eenzaam laten opgroeien, opgesloten in zichzelf, had hij hem zoo niet ontvankelijk gemaakt voor de schaamachtigheid om zich tusschen andere menschen te begeven, die hem beschermde als een deugd?

Daar hij nooit over al die dingen had nagedacht, en als bijna alle mannen vervreemd was van de waarheid, wist de man niet wat te doen, liep hij aarzelend om zijn zoon heen. Vóór alles wenschte hij hem te leeren kennen, te doorgronden. Hij keek hem aan, tegelijk schuchter en smeekend; hij keek om zich heen, hij schouwde de ruimte in met verbleekend voorhoofd en bevende handen, bijna alsof zijn nietige armen vleugels waren. Hij zocht in zichzelf en elders naar de waarheid, die religie, die men niet kent.

Door zijn inspanning verkreeg hij een zweem van helderziendheid. Door zijn jongente beschouwen met het hevige verlangen hem te zien, het verlangen van een moeder, zag hij hem ten laatste: „Het kind was enkel hart”.

Hij was enkel hart... Van de waarheid verstond hij niets als deze zachte stem. Hij leefde alleen voor aandoeningen, verlangens en liefde.

Waarom maakte hem dit verschillend van anderen?

Waarom deed dit hem eenzaam zijn onder allen?

Zijn hart te laten heerschen, is dit niet veel eer zich naar anderen toe neigen?

Neen!... De man, een oogenblik zich verheffend boven zijn gewone gedachten, boven zijn onwetendheid, tot het licht van innerlijke aanschouwing, begreep dit: het is niet door het hart, dat het schepsel andere schepsels naderkomt. Integendeel, het hart doet iedereen zich in zichzelf terugtrekken.

In het bovennatuurlijke van onzen geest zijn er gedachten, die ons verbinden met de wereld en de menschen, de rede, de primitieve principes bij allen gelijk, gemeenschappelijk erfdeel van allen, klein deel van de wereld-ziel en van het oneindige leven der menschheid.

Maar het hart, dat is ieder mensch alleen, dat is zijn persoonlijk deel, de persoonlijkheid, de eenzaamheid. Het hart, dat is een rijk van duisternissen, van

scheiding en afgrond. Hij, die bewogen is, denkt aan zichzelf; hij die geniet of lijdt, denkt met verblinde oogen, aan zichzelf.

En de vader merkte dit elken dag op, als het kind bij het venster, met zijn blik de straat overzag, waar de menigte zich oploste in het avondlijke licht. Terwijl hij daar stond, verhief hij zich boven de stille vervallenheid van de kamer.

Hij droeg een kinderlijk matrozenpak met breede witte kraag. Hij was nog niet heel verschillend van de anderen. Zijn stem zeide, als zij sprak, de dingen, die gewoonlijk een stem van twaalf jaar zegt. Hij was bleek, maar zooals alle kinderen, die in de stad wonen, ietwat bleek zijn, als aangeraakt door de steenen en muren. Hij was nog gespeend van leven en lijden. Niets had nog zijn glimlach bezeerd. Zijn verangen naar het algemeene sluimerde nog, het bestaan van alledag verbond hem nog innig aan de omgeving van zijn tehuis.

Maar toch was het reeds te zien, hoe hij eenigszins afweek van de menschen dáár. Wanneer hij zijn voorhoofd tegen de ruit drukte, zijn heilig blanke voorhoofd, dat was als de parel der schemering, terwijl zijne kleederen vervaagden in aschgrauwe kleur, was het te zien, hoe hij zich oneindig vreemd voelde tusschen deze muren, en hoe hij er niet naar trachtte, de andere menschen na te volgen... Hij werd eenzaam, hij werd eenzaam... Hij huiverde, hij verdiepte zich in zichzelf. De ontroering, dat was zijn ontroering, de harten, dat was zijn hart, en dit alles was hij alleen, hij alleen, helaas!...

En hij raakte vastgeketend aan zijn eenzaamheid, zijn bleeke als verheerlijkte gelaat scheen naar voren te buigen in de verwachting van een of andere toekomst van onzegbaar geluk — van persoonlijke heerlijkheid. Zoo verscheen hij als de verpersoonlijkte strijder voor het individualisme. Hij kwam *deze* waar-

heid beleven en doorlijden: de waarheid is in ons en nergens anders. Het was de onmogelijke eisch door de menschen gesteld aan al wat buiten de menschen bestaat, de strijd om de nederlaag, waaraan hij zich twijfelloos ging wijden... En hij zou meer en meer alleen zijn met zijn hart, ingesloten door de orde der dingen, waarvan hij zich afkeerde en die toch sterker was dan hij. Kleine blinde in de ruimte, zou hij zich aan alles stooten, verdoold zijn en ongelukkig. En hoe zou hij lijden, wanneer hij avond aan avond de onontkoombare doodelijke verlatenheid voelde naderen, zonder dat hij iets had om op te steunen, vastgeklemd als hij was aan zijn eigen val!

En de vader zou zich bij het beschouwen van zijn kind afmartelen, door vast te stellen, dat Maximilien's menschelijkheid bovenmenschelijk zou zijn, en alles voor zich zou eischen met uitsluiting van anderen, zooals zijn gelaat in de luisterrijke daling van den dag voor zich alleen het licht opeischte.

\* \* \*

Wat te doen? Wat te doen? Die ideeën van het uiterste individualisme verstikken eer zij ontluiken konden, den overgevoeligen dreamer meer deel doen nemen aan het praktische leven en hem met de geweldige werkelijkheid daarbuiten in aanraking brengen. Maar hoe? Mijnheer Desanzac wist het niet.

Hij was er verlegen mee, onhandig. Verscheidene keeren ondernam hij het, met zijn zoon te spreken. Hij sprak zwakke woorden tot hem, die geen nut hadden en geen gevolgen. Hij wist niet hoe te beginnen, noch hoe te eindigen.

„Je moet anders worden, zie je, rekening houden met de dingen om je heen... Uit jezelf komen... Neem je in acht, je zult in aanraking komen met het werkelijke leven, met de wereld...”

Hij herhaalde altijd dezelfde woorden, hij herhaalde altijd: „Je moet”, hij zeide niet waarom, maar trachtte

alleen met zijn oogen zijn zoon te overtuigen, alleen met zijn handen hem te beletten, van hem weg te gaan.

Spoedig had de vader geen woorden meer en kon hij niets meer doen als het teere wezen gadeslaan, dat gekweld werd door het leven. Zoo moeten door de eeuwen heen ouders, in twijfel bevangen, ontzet zijn geweest, wanneer zij de oneindige vernieuwing en de geweldige ongehoorzaamheid zagen groeien in de kleine heiligen, die zij ter wereld hebben gebracht.

\* \* \*

Toen begon mijnheer Desanzac met meer gestrengheid in te grijpen om zijn zoon los te maken uit dien toestand van overgevoeligheid, waarin hij zich meer en meer terugtrok. Hij bespiedde de geringste uitingen van wat hem bewoog, om deze tegen te houden, neer te slaan, te vermoorden, en het kind met geweld te dwingen zijn eigen duistere wereld te verlaten.

Hij deed het droefgeestig, en toch met vreugde. Hij raakte in geestdrift voor de positieve werkelijkheid, omdat hij haat voelde tegen het ongeluk, dat voortkomt uit het te ver getrokken leven naar het innerlijk. Hij hervond de vervoeringen uit zijn jeugd; heftiger, nu zij na zoo langen tijd tot nieuw leven werden gewekt, die hem deden betuigen, dat de mensch uit zichzelf niets is, dat hij zich alleen te wijden heeft aan den algemeenen en eeuwigen arbeid omdat ontroeringen en aandoeningen, de één na den ander verpletterd worden en verstuiven in den tijd en de ruimte.

Hij overdreef, kwam tot leugens. Terwijl het kind in zijn zelfverzonkenheid peinsde: „Wat is de mensch groot!” herhaalde de vader heftig, terwijl hij wees op de begrensdeheid van den horizon en de ontwikkeling der geschiedenis: „Wat is de mensch klein!”

Zij stonden tegenover elkaar in hunne wijze van

denken, van aanschouwen, van gelooven: de een uit de diepte van het menschelijke wezen, de ander vanaf de hoogte der dingen.

Woont de waarheid in het individu? Woont zij in het algemeene?

Onmetelijk vraagstuk, dat alle denkers heeft gekweld en verdeeld sinds de denkers elkander bestreden hebben over de hoofden der menschen heen en dat hier in dit eenvoudige, weinig geleerde huis opnieuw werd opgeworpen in zijn eersten opzet.

De maand Augustus liep ten einde, evenals de dag. De lucht was vervuld van een streelende zachtheid. Vader en zoon waren werkeloos tezamen in het kantoor, gelijkvloers. Op dezen dag dwong Mijnheer Desanzenac zich tot een groote zelfoverwinning. Door een uiterste poging wilde hij zijn zoon losmaken van dit zuivere individualisme, waardoor hij als buiten het leven werd gesteld. Hij had besloten, zichzelf tegenover het kind naar voren te brengen, Maximilien te wijzen op zijn voorbeeld om zóó hem er toe te brengen, niet bij zichzelf bepaald te blijven, waardoor hij uit de eenzaamheid verlost zou worden.

Hij had zich voorbereid op een samenspreking vol liefde en vol bekentenissen. Hij was bang, hij beefde.

Vanaf den grooten leuningstoel, waar hij vol teederheid troonde, stak hij de armen uit, trok zijn zoon naar zich toe, die willig kwam; en in overmaat van plichtgevoel begon hij te spreken over zijn verleden, in aarzelende zinnen, zelf verbijsterd door het vreemde, zóó — gedreven door zijn gevoel — uit duisternis en vergetelheid aan het licht te treden.

„Zie mij aan”, sprak hij.

Hij vertelde van de verlangens, van den eerzucht, dien hij gekend had, van de droomen, die geen werkelijkheid werden, en van anderen, die zich verwezenlijkt hadden, helaas! van ondergaan leed, van vreugden. En van dat alles, dat heel zijn innerlijk leven uitmaakte, was — zeide hij — niets over.

Hier wilde hij op komen: „Uit onszelf, zie je, bestaan wij alleen onwerkelijk, voorbijgaand... Onze verlangens en onze droomen en zelfs onze gevoelens zijn vluchtig, bestaan als het ware niet.”

Hij nam de kleine hand van zijn kind in de zijne en sprak met die veranderde vage stem, die men heeft als men een vers zegt of een gebed:

„Wat ben ik, wat ben ik temidden der werkelijkheid, ik? Ik blijf alleen in stand door die machteloze kracht der herinnering.”

En met devoten ijver: „Terwijl de wereld blijft, voor altijd vervuld van zijn waarheden, terwijl tijd en ruimte eeuwig voortgaan, terwijl de oneindigheid altijd ongerept blijft, is de mensch in zijn geheel niets als een druppel water, een stofkorreltje, de gansche mensch is niets.

... Wij beiden, die elkaar omarmd houden, zie hoe weinig wij zijn, zie hoe de oneindigheid ons buitensluit.

Om ons geloof niet te doen verouderen en te doen sterven, moeten wij het stellen in iets eeuwigs...”

\* \* \*

Hij zweeg, hunne handen lieten elkaar los. Zij glimlachten elkaar toe, zonder elkander te begrijpen, elks glimlach was niets als een armelijke offergave.

Hoe zou dat gesprek eindigen, waarin deze twee menschen tegenover elkander werden gesteld, beiden vol schemerige diepten, vol vaag verlangen elkander nader te komen en toch door hun levensgeloof zoo ver van elkaar af?

Maximilien bleef roerloos. Hij wist niet wat te zeggen. Nu en dan stond iets als vreugde in hem op, maar hij wist die niet uit te spreken. Hij trachtte weer te vinden, zich te herinneren wat hij tot nu toe gedaan had en gevoeld... Hij was eenvoudig geweest zoo als alles om hem heen; hij was rustig en eerlijk opgegroeid. Later, in de stille uren, waarin de jeugd de

gemeenschap zoekt van wat bestaat, was het gelaat van zijn vader hem verschenen als een eenvoudige, lichtende openbaring, waaruit hij kon leeren, waar de waarheid te vinden was.

Naar dat gelaat keek hij ook nu, in dit diepe moment op, om er hulp te zoeken.

\* \* \*

De nacht is bijna gekomen met zijn blauwende lichtstralen, want zij is ook een dag, een dag zonder wolken, zonder vormen, zonder smet. De vader is stom, onzekerder dan ooit van wat hij moet doen en zeggen. Zijn bleeke oogen zijn door het venster heen, boven de steenen stad, die als de winter is, gericht op den sterrenhemel, die als de Lente is. Zijn gelaat is gansch verzonken in gedachten aan de eeuwige wetten, aan de buiten-menschelijke dingen, waarop hij zich beroepen heeft. Het beschouwt den lichtenden nacht, het beschouwt de sterrebeelden, ziet met eerbied op naar hunne ordening, mompelt hunne namen, droomt van de onwrikbare, uiterlijke waarheden, waarvan zij het teeken zijn en die wij in nederigheid hebben te benaderen, het gaat verder en verder, vervuld van zelfontkenning, vervuld van de zekerheid, dat het verbrijzeld wordt en eindeloos getroffen door de oneindigheid der dingen en der verschijningsvormen. En dit gelaat verzinkt in zijn droom, geeft zich ten offer, wischt zich zelve uit, in overgave aan den hemel.

\* \* \*

Nu is de schemering volkomen met wat zij doet geboren worden. De schaduw verjaagt de vormen, de kleuren, de bijzondere uiterlijkheden, de schaduw ontbloot de schoonheid.

Het is de meest verheven kuischheid, niets te laten zien als ons hart.

De schemering komt den knaap te hulp. Nog eens voelt hij zich weggevoerd van het gemurmel der

woorden, van de twijfelachtige beteekenis der gedachten, naar de menschelijke schim, die de gedachten zelf doet ontluiken.

Heel de oneindigheid keert tot hem terug, het is opnieuw de volmaakte eenvoud.

De vader droomt... Zijn droom... is het de wereld?

Neen, zijn droom, dat is hijzelf.

Zijn droom, dat is hij, die denkt en hij, die zou willen!

Hij beschouwt het heelal zooals Léonore het paradijs beschouwt. Is er een paradijs, een hof voor de zielen, op aarde geplukt? Misschien wel, misschien niet. Maar binnen deze zelfde muren was er een vrouw, die haar innerlijk argeloos opende, en die daardoor zelve de heerlijkheid en de vlucht bezat van het hiernamaals.

Bestaat er een uitwendige werkelijkheid, precies gelijk aan de werkelijkheid, die de man aanroept en die hij wil dat men aan zal roepen? Wie weet het?

Maar wat ook het onbekende moge zijn, de man, dien men daar ziet, bijna één met de grijsheid om hem heen, leeft in de sterren, ademt de oneindigheid in. Hij verbergt de oneindigheden, de vraagstukken en de angsten en de ongebreidelde verlangens onder zijn kleederen, aan flarden gescheurd door den avond. En elk zijner woorden van schending en ontkenning brengt hem lof en legt getuigenis over hem af en hij straalt àl meer licht uit.

En als altijd valt het meeste licht op zijn gelaat, als op het eerste, het oerding van zijn wezen: zijn gelaat, dat denkt; de ster, die alles tot zich trekt, de ster der sterren.

Buiten zijn wil, meer nog, buiten zijn geloof, is het zijn gelaat, dat 't meest wezenlijk aan hem is, daarop ligt heel de afstand, die het opnieuw vasthecht aan het verleden, en heel de afstand, die het opnieuw verbindt

aan de sterren, en heel die afstand is veranderd in grootheid, gesierd met alles wat is en met alles wat was, meer nog met de hunkering naar de wijde bleeke verten, die het bleek maken als een gewijde hostie.

\* \* \*

Doch zijn gelaat is, in de wijde vaalte van de schemering, slechts de monstrans van zijn hart en wie het ziet, is in aanraking met zijn hart. Zijn hart is de wortel, het wezenlijke van zijn gedachte. Het hart is de god van de gedachte.

Zoo is de menschelijke persoonlijkheid in zijn individualiteit, in zijn eenzaamheid, het begin der dingen, de menschelijke persoonlijkheid is de aanvang. De dingen bestaan nimmer alleen, elk ding erkent tenslotte een hart, elk voorval gaat eindelijk in de duisternis naar iemand uit.

En het kind zag met een nederigen glimlach op naar den man, vaag beschenen door het blauwe licht van dezen avond, die meer waarheid in zich droeg dan eenige andere avond, de man op wiens lichtend gelaat het patroon van het gordijn zich flauw afteekende, de man, die daar zat, innerlijk bevend van ontroering.

\* \* \*

Toen voelde Mijnheer Desanzac zich op zijn beurt bewogen, ontroerd.

In zijn ongerustheid voelde hij de behoefte, zich uit te spreken en glimlachend met zijn glimlach, door het leven geschonden:

„Wij zijn niets, wij zijn niets.”

Maar onwillekeurig liet hij zijn stem dalen, alsof hij een godslastering uitsprak, alsof iets reins en ontzettends gewekt werd en zijn stem een andere uitdrukking gaf; het kind ving die klank, die goddelijke verwondering in zijn toon op.

De grijsaard begon het wonder der gedachte te voe-

len, te zien, aan te raken — dat wonder zóó eenvoudig en zóó nabij, dat men het niet kent — hij begon er zich rekenschap van te geven, dat de gedachte den mensch beteekent, en niet de dingen.

Hij begon er zich rekenschap van te geven, hoe zijn herinneringen, zijn denkbeelden, zijn overtuigingen, zijn belijdenissen, alles wat het ware heet, dat dit alles uit hemzelf is voortgekomen. En dezen avond bleef hij aan gene zijde van dit alles. Zijn vertoeven hier is als een grootsche overwinning op den tijd en de ruimte en op wat tijd en ruimte bevolkte en nog bevolkt. Leven en wereld zijn op een of andere nevelige wijze aan hem toegewezen. Omdat hij hier is, om het licht in een punt samen te dringen om de tijdperken te beheerschen, om barmhartig te denken...

Hij beefde, als ontwakend uit een droom, nog slechts half tot zich zelf gekomen in de stilte. Hij veegde met zijn bevende handen over zijn voorhoofd, waaromheen alles verzonk in een duisternis, die tot stralend licht was geworden.

Hij kende zijn grootheid niet, hij kende haar niet.

Zijn opvoeding en de eenmaal aangenomen denkbeelden stelden er hem niet meer toe in staat. Hij zou in dat opzicht weer moeten beginnen met spellen, maar hij handelde, verbijsterd en onbesmet als een arme profeet, die zijn eigen roeping niet kent, als een blind meesterstuk, door de waarheid voortgebracht.

Met vroom gebaar legde hij zijn handen op zijn oogen, die het wonder aanschouwd hadden, en hij weende, nu hij voor de eerste maal gevoeld had, hoe alle dingen van heeal en lot op zijn eigen hoofd terugvielen. Ongetwijfeld meende hij ontroerd te zijn door herinneringen, maar zijn tranen vielen om de onverwinnelijke eenzaamheid van het hart, gevolg van de enorme eenzame grootheid waarin ieder mensch leeft.

### HOOFDSTUK III.

**M**ijnheer Desanzac dacht spoedig niet meer aan dien avond. Maar allengs begon hij zich niet meer zooveel met zijn jongen bezig te houden. Zijn ijver verslapte, werd ontmoedigd. Hij ontwaakte er uit als uit een droom. Zij verwijderden zich van elkander, zooals natuurlijk is bij twee wezens. Toen Maximilien dertien jaar oud was, nam zijn vader echter een besluit. Daar hij meer en meer verzonk in zijn innerlijk en zonder reden bang was in het leven, was het 't beste, dat hij hoe eer hoe liever met de wereld in aanraking kwam en hij zond hem naar school om hem gelijk te doen zijn aan anderen.

Op een October-ochtend, toen een gure wind, vermengd met regen, aanblied, bracht Mijnheer Desanzac hem naar de groote school en liet hem daar achter.

In het midden van de binnenplaats lag een klein tuintje, ingesloten, als gevangen. Alle gangen waren bekleed met dezelfde bruinkleurige livrei. Toen de jongen den weg volgde, dien hij te volgen had, kwam hij op een speelplaats, somber als een kamer. Honderden kinderen dwaalden er rond, ieder alleen. Soms vormden zich groepen, die langs de muren liepen. Het was hier zoozeer gelijk aan een gevangenis, dat iemand, die zijn hoofd ophief in den regen, verwonderd was over dat water, dat uit den hemel kwam.

De bel gaf bevel in de lokalen te gaan; de leeraar

las het programma voor, hoe de tijd gebruikt moest worden, hij legde beslag op het geheele jaar. Toen volgde de studiezaal, de surveilleerende meester. Daar waren de afgepaste reglementen, die door hun vormelijkheid alles uit zijn vorm brachten. Maximilien's aard, niet aangelegd op de werkelijkheid, voelde zich teruggestooten door deze koude nieuwe werkelijkheid.

In zijn zelfverzonkenheid niet gewend rekening te houden met de dingen buiten zich, voelde hij zich teruggestooten door alles, zoowel door de muren en de bevelen, als door de jongens.

Helaas, zelfs door de jongens... Zij waren ongetwijfeld zijns gelijken in een of ander opzicht. Maar de wezens, die men plotseling bij elkaar brengt, raken elkaar niet aan met wat diep in hen glimlacht maar met hun oppervlakte, met wat tusschen hen staat.

De menigte, dat zijn de menschen zonder de menschen; de menigte om een schepsel heen verandert in dingen, in steenen, en stoot terug, steenigt...

Hij zag wel, hoe zich om hem heen een vijandige wereld samentrok: dat wat zijn vader getracht had te zien en hem te doen zien, toen hij met een zachte zucht schimachtig zijn armen om hem heen wond: „Pas op, je zult in aanraking komen met de wereld.”

Dit was zijn eerste ontmoeting met de wereld.

Toen het speeltijd was, trok hij zich omzichtig terug tot aan den muur van de speelplaats en bleef er met zijn rug tegen leunen, moe, ofschoon het ochtend was.

\* \* \*

Hij kwam hier elken morgen tot elken avond terug.

Hij werd hier als omwikkeld door de schoolgewoonten, door de dreigende lessen, die nooit gedaan waren, door het rumoer van de stemmen; dit alles viel op hem aan, trachtte zijn wezen te verstrooien in de uitwendige wereld, in de groote onpersoonlijke ruimte, die hem tegenstond. Hij verdween half en liep kans

geheel te verdwijnen, neergevallen in den roezemoes van het leven met anderen, dat hem de eerste dag deed wankelen.

De kleine scholier, broederlijker en tegelijk meer als een vreemde dan anderen, wijzer en onwetender tegelijk, die de gezichten verheerlijkt zag en met moeite zijn lessen opzeide, had alles tegen zich.

Hij dwaalde rond, droomde, in angst en in gevaar, met zijn argeloosheid, door niemand gewaardeerd.

\* \* \*

Maar hij stond reeds te sterk om onder te gaan, en het bleek, dat die aanval van het gewone leven door hem te treffen, zijn kracht deed toenemen. Hij bood krachtigen tegenstand, trok zich heftig terug.

Maar in zijn haast om zijn zelf te behoeden, verloor hij het weinige, dat hij bezat aan sociale eigenschappen. Hij hechtte zich aan niemand, sprak nooit hardop, wanneer hem iets gevraagd werd, nam er zijn tijd voor om de stemmen te begrijpen en zelfs om ze te hooren.

\* \* \*

Hij verrichtte zijn werk, zijn lessen met een aangeleerde gedweeheid, zonder vreugde.

Hij trachtte het geleerde te onthouden, maar altijd, maar vooral, verwonderde hij zich over de kleinheid van het positieve onderwijs, over de zwakheid van feiten en data, over het doode van formules, hij stond verwonderd over heel de armelijke wetenschap.

En elk oogenblik van den dag vergat hij eigenmachtig de gesproken en geschreven voorschriften om te vereeren wat vereerenswaard is, en zijn overpeinzingen gingen weg, vlogen weg, vluchtten naar zijn innerlijk.

Hoeveel malen, temidden van zijn bestaan, dat hem dreigde op te nemen in zijn eentonigheid, liet hij alles varen om geheel op te gaan in de oneindigheid van zijn eigen wezen.

Hoeveel malen, lag hij in een of andere hoek van de rumoerige volle speelplaats geknield op een bank, ietwat neergebogen, de armen op de leuning, bijna in gebedshouding, om zóó, terwijl hij heel het schijnbaar levende om zich heen terugwees, zijn eigen ontroeringen binnen te gaan, zijn eigen heilige dingen! Hij dacht aan een of ander van die dingen, onverschillig welk, aan zijn ouderlijk huis, aan de stilte, die dat borg, of verder terug aan de dagen van vroeger. Reeds de heerlijkheid van onvervreembare herinneringen. Reeds... Onangstig bezit! — het paradijs van een verleden. En de bijzonderheden van die vroegere dingen dreven tranen in zijn oogen. Buiten de ruwe muren en den beslijkten bodem van de speelplaats zag hij zijn droomwereld leven, en daarin twee wezens bewegen, waarop hij een goddelijk recht bezat: zijn vader, zijn weldoener; zijn moeder, de goede fee. Hij droomde weg uit het nietige en onwezenlijke dat hem omringde, vluchtte naar een oneindigheid, niet gebonden aan tijd of ruimte, naar de ruimere oneindigheid. Hij had langen tijd noodig om zich terug te vinden in de werkelijkheid, zich klein te maken, zich te verbergen in den uiterlijken schijn en de poging er toe ging hem slecht af.

Zoo nam het innerlijke leven alle plaats in en riep met machtige stem de dingen tot zich. Wat werd er door aangeroepen? Alles wat hij niet bezat. Het hart roept alles tot zich en hij was niets buiten zijn hart.

Hij begon te voelen, dat hem iets onthouden werd, en dat besef groeide aan in kracht. Den ganschen dag liep hij te hunkeren naar den avond, de geheele week leefde hij in verlangen naar den Zondag.

Hij verlangde naar vrijheid. De vrijheid is zoet en vreedzaam als brood; men geeft er geen aandacht aan in de dagen van overvloed, maar zoodra men die niet meer heeft, denkt men er aan hoe goed het smaakte. Hij dacht met liefde aan zijn verloren vrijheid, aan zijn toekomstige bevrijding. Dikwijls drukte

hij zijn gezicht tegen de betraliede ruiten, zoodat zijn voorhoofd de gevangenis voelde, en keek strak uit in de straten, de onbereikbare straten, die een bovennatuurlijke glans kregen. En wie hem zag, zou werkelijk gezegd hebben, dat hij iemand zocht, dat hij een smeekend beroep deed op iemand, die heen was gegaan met de ontzaglijke wreedheid van hen, die wij liefhebben.

En hij bleef onveranderd zóó: vol gedachten op de speelplaats, onoplettend in de school, onberoerd door de kleine uiterlijke dingen, peinzend over het groote heil waartoe wij bestemd zijn: over het geluk.

\* \* \*

Toen, altijd weer teleurgesteld, gekweld door verveling, hief hij het hoofd op, stelde zich vrijuit tegenover de anderen.

Hij zocht verlichting, als het dan geen bevrijding kon zijn. Hij zocht iets, waar eindelijk zijn oogen zich op konden richten, zijn oogen, die hem altijd weer deden zien wat hij ontbeerde en zijn handen, die tevergeefs naar den hemel reikten en zijn voorhoofd, dat als een vreeselijke muur zijn innerlijk afsloot.

Het was een verlangen om geheel zichzelf te zijn, om een einde te maken aan die snijdende ongelijkheid tusschen wat hij werkelijk was, zijn trillende gedachte en wat hij in de uiterlijke wereld was: wat leem, van alle kanten gestooten; wat ruimte, door iedereen betwist.

Zoo groot te zijn en zoo klein!

Hij richtte zich op met onwrikbare trots, werd actiever, verzette zich sterker tegen het bestaan dat hem werd opgelegd.

Hij ondervond er slechts te sterker door, binnen welke enge wetten hij opgesloten was, voelde te sterker den greep der dingen, die hem dwong hier beneden niets te zijn als de schim van zichzelf.

Hij bood weerstand, toonde in zijn gedrag de on-

handelbaarheid, die de meesters woedend maakt. Berispingen, straffen kwamen op hem neer. Hij hield er van. Zij riepen een oprechten glimlach op zijn gezicht. Hij vond er vreugde in, uit de rijen te gaan, als een aangeklaagde, een schuldige, in een schande, die leek op een overwinning, omdat iedereen op hem lette. Zijn lippen begonnen er behagen in te vinden „neen” te zeggen. Het scheen hem toe, dat hij hiermee aan de overheerschers van zijn kinderjaren het antwoord gaf van een heerscher.

Wat verlangde hij nog meer? Wat nog meer? Heerschen, heerschen zonder voorbehoud. Heel zijn verborgen grootheid naar buiten brengen. Hij had behoefte aan zichzelf. Zijn droomen vol verwachting riepen hem aan als een redder. Wat te doen? Ontsnappen, vluchten, ver weg, waarheen deed er niet toe, afstand scheppen? Hieraan dacht hij op een morgen, de handen saamgeklemd in bevend verlangen... Gedurende eenigen tijd leefde hij in het wonderbare van andere landen, die hij ontdekken zou, van heerlijke oorden, waar hij bloemen zou plukken... Wegen, waar de opkomende zon weerkaatst in een schittering van ontelbare dauwdroppels; oude begroeide binnenplaatsen, waar de muren, met zacht groen overtogen, half schuil gaan onder kastanjeboomen, dorpen, die in zijn oogen — omdat hij er heen werd gedreven door zijn grootsche besluit — de heerlijkheid en den glans hadden van een eigen schepping...

Maar neen! vluchten — — — het leek hem weldra leeg, slap, het tegendeel van een daad... En dan, men kan niet vluchten; voor wie liefheeft wat om hem heen is, is die horizon dreigend als elke andere; de mensch is te veel mensch om er zich boven te verheffen...

Hij viel terug in zijn onvoldaanheid, in de traagheid van telkens te zeggen: O, wat zou ik kunnen zijn, als ik mij zelf was! En hij spon in zijn gedachten aan

een grooten opstand, en hij dacht, dat geweld met hardheid moet worden neergeslagen.

Zoo nam de hevig begeerde verwerkelijking van zijn persoonlijkheid meer en meer een directe concrete heftige vorm aan.

Zijn kindschheid had hem geleerd, geen waarde te hechten aan uiterlijke dingen, aan aardsche goederen en toch was het daarnaar, dat hij nu de handen uitstak. Daarvan wilde hij stelen om zichzelf te kunnen worden.

\* \* \*

Toen gebeurde het, dat de gesprekken zich bezig hielden met eenige juist ondernomen aanvallen van anarchisten. Er waren bommen gevallen onder de bourgeoisie, wat blinde haat had gewekt.

De schuldigen waren gevat. Men las hier en daar in de couranten hunne kinderlijke theorieën, te bevatten door de kleine en de groote kinderen. Zij waren vol schoone droomen van liefde, rechtvaardigheid en vreugde. En zij wilden dat paradijs tot werkelijkheid maken, zij wilden hun goedheid daad doen worden. Zij deden pogingen, haar ondanks alles tot daad te maken, zóó lag het geluk der menschen hun aan het hart. Zij waren ervan overtuigd; dat de tegenwoordige maatschappij verwoest moet worden om plaats te maken voor de betere. Zij hadden niet het wezen van misdadigers, zij hadden het wezen van droomers, die hun ideaal willen verwezenlijken; zij hadden het wezen van een menigte, die onschuldig, zonder afwijken, haar droom levend wil maken.

Hij was hun broeder, maar hij werd vastgehouden in zijn enge leventje en in zijn kind-zijn. Hij was in wezen aan hen gelijk, maar zijn droomen waren niets dan droomen. Die overeenkomst deed hem huiveren. Hij luisterde, met sterker trilling dan de anderen, naar het gerucht, dat die menschen in de wereld maakten doordat zij hun overtuiging haar in vlammen toeslingerden.

Op een dag, toen hij in de ontredde ring van den heel vroegen morgen op zijn koude bed zat, aarzelend aan den rand van den dag als aan den rand van een afgrond, bedacht hij te moeten doen als zij... Ja... Het geweld dooden, dat als een monster hem opsloot en in duister hield; en daar een huis hem verhinderde zijn duistere persoonlijkheid naar buiten te brengen, wilde hij zich wapenen met den donder, die de huizen verplettert en in doet storten.

Maar terwijl het denkbeeld meer en meer in hem doordrong, stond schrik in hem op, iets dat hij tot nu toe niet gekend had, dat diep in hem weerklank vond. Dat zou slecht zijn, iets dat afgekeurd werd en verfoeid, 't zou een vreeselijke ongehoorzaamheid zijn. Ongehoorzaamheid, waaraan? Hij had besef van goed en kwaad. Hij had nu en dan opgemerkt, dat bepaalde daden, de leugen bijvoorbeeld, wanneer men ze wil bedrijven, een gevoel wekken van hinder, van angst, dat ze onmogelijk maakt. Het was een verward instinct, in hem gekomen, hij wist niet vanwaar, als een niet te beschrijven nachtmerrie, maar die door haar doffe drukkende herinnering de vrije gebaren van den ontwaakte nog tegenhoudt. Het was deze zwaarte, die zijn opgewonden wil stremde. Het waren twee krachten in hem, maar de ééne was dood, de andere levend.

\* \* \*

Toen hij dien dag de school binnenging, keek hij, geheel veranderd door zijn besluit, op naar de gehaatte muren.

Een bom — — — dat was 't. Een bom zou ergens in die muren een bloem openen, zoo groot als zijn hart.

Een bom zou zijn als hij. Hij beefde van ongeduld. Van toen af richtte zijn bestaan zich op wat om hem heen was. Hij trachtte zijn kameraden nader te komen. Vanuit zijn angst, waaraan hij het zwijgen oplegde, vanuit zijn oude teruggetrokkenheid, die verdween, riep hij hen tot zich. Hij had één van hen

noodig, hij had hulp noodig, een soldaat. Met aanvankelijke verwondering over zijn eigen stemgeluid, sprak hij tegen degenen, die hem vatbaar ervoor leken, over wraak, over opstand.

Één der scholieren kwam hem gereedelijk tegemoet, en vertrouwde hem de teederheid toe, die in hem leefde en die elken dag bezeerd werd door het leven. Hij heette Serge, was blank en zwak. Zou hij met hem over de bom spreken? Hij durfde niet: Serge was te blank en te zwak, hij zou het niet begrijpen: eerst later zou hij begrijpen — — —

Een slechte scholier, dom en brutaal, met een voorhoofd zoo ruw als steenen en plumpe grijphanden, werd zijn medeplichtige. Deze zag in het plan een ondeugende streek om wraak te nemen over straf, niets meer.

Dit nietszeggende gelaat kreeg toch eenigszins deel aan het feest der verwachting; nu en dan in de lessen of studie-uren, langs de schimmen van hen, die niets wisten, zagen zij elkander aan en glimlachten elkaar ongemerkt toe, terwijl zij aan de lichtende toekomst dachten.

\* \* \*

In het huis van dien harden vertrouwbaren medeplichtige, hoog in Montmartre, was een ongebruikte kelder, waar zij zich op een dag in opsloten om een bom te maken, zooals zij zich die droomden.

Een bleeke lichtstraal zeefde er binnen, verdoft door stof, waarbij alleen hunne gezichten en handen te zien kwamen. Het hok was zoo diep, dat men den hemel één zag worden met de tralies van het kelderluik. In die duisternis werden de kinderen als één door hun groote verlangen; Maximilien gaf er zich geen rekenschap van, hoe het gevoel van zoete volaantheid, dat hij onderging, mede veroorzaakt werd doordat er iemand bij hem was, die hem hielp; hij was zich hiervan niet bewust, maar onwillekeurig wendde hij het hoofd, om zijn medeplichtige aan te

zien. Met behulp van jachtpatronen en houtskool maakten zij een pakje, waar een draad buiten aan hing.

Toen hun bom klaar was, gingen zij op de knieën bij dat nietige ding liggen om het van dichtbij te zien. Zij bleven er langen tijd naar kijken. Een oneindige hoop doortilde hen, de hoop van gevallen engelen.

Zoo trachtte Maximilien met zijn handen gestalte te geven aan het oneindige, dat in hemzelf leefde. Ofschoon het diepste in ons door de vaagheid van zijn vorm niet toelaat, dat men er een tastbaar beeld van maakt, lag het kind, getergd, vergiftigd door de materiële dingen en feiten, geknield voor het afgodsbeeld van zijn hart. \* \* \*

Eenige dagen later, op een avond, kwam hij afgezonderd van de anderen het schoolgebouw uit. Hij had een groote jongenscape om, waaronder zijn handen met moeite en trillend de bom vasthielden, als droegen zij de geweldige vervoeringen van een droom. Een fijne dunne regen viel sluierend neer, maakte de straten leeg en deed het plaveisel blinken. Niemand zag hem stilstaan op het lange rechtsche trottoir, bij het venster van één der schoollokalen.

Toen zat hij neer op een bank van het pleintje, op eenigen afstand in de schaduw en speurde met schitterende oogen naar wat gebeuren ging. Van de menigte in de verte drong nauw het gemurmel tot hier door als een kinderachtig geluidje, rijtuigen rommelde, verloren zich in het trieste weer. Hij wachtte... Hij wachtte, tot zijn verstikte, miskende leven in zijn vlucht en in zijn licht allen zou verschijnen tot in de verte, tot in de hoogte. Hij wachtte de openbaring der waarheid. Zoo heeft wel hier of daar een havelooze misdadiger, neergehurkt in de modder bij een portecochère ongeduldig gewacht om te zien, hoe de regenboog der gerechtigheid, diep in hem geboren uit de duisternis, eindelijk zou opengaan in het licht.

Het begon laat te worden, het donker kwam snel op. De hemel was nog dicht genoeg bij de aarde om de menschen gestalte te geven en reeds ver genoeg om een ster te doen zien. Er stonden boomen in den omtrek. In dezen tijd van het jaar is de natuur vol bekoring. Het prille, kinderlijke jaargetijde denkt nog aan niets dan aan zich te sieren. Met haar dunne, teedere eerste groen *speelt* de Lente, dat zij Lente is.

Maar de oogen van het kind stonden ernstig, dien avond. Trouwens, oogen die waar zijn, staan altijd ernstig in den avond. De avond heeft iets hartroerends in zich. Dat is een groot verlangen om niet te sterven. De avond heeft niets als een zwakke lichtglans, die haakt naar een nieuwen morgen, een armelijke zoetheid, die behoefte heeft aan de zoetheid van het licht; een harmonie, die in verwachting leeft, droevig als een bede; een hoop, die iets christelijks in zich heeft.

Een bede, een behoefte... Hij wendde zijn droeve oogen naar het venster, waar de bom ademde.

Plotseling een lichtstraal, een doffe knal; het venster vlamde op, doofde uit in het gerinkel van brekende ruiten, een witachtig wolkje steeg op, bleef wollig hangen in de lucht. In de straat verhieven zich enkele kreten, menschen kwamen aanloopen op de rook... Zij kwamen van alle kanten. Hij stond op, dronken in een besef van zegepraal en ook hij ging naar het venster, voortgestooten, triomfantelijk voortgedragen door de uitbundige nieuwsgierigheid van de menigte. In zijn hoofd, in zijn keel droeg hij de stem van de bom, en hij herhaalde voluit in zich zelf: „Ik ben geweest, ik ben! Men heeft mij gezien, men heeft mij gansch en al gezien!”

\* \* \*

Hij kwam nader, hief zich boven den stroom van nieuwsgierigen op de teenen om te zien; telkens weer te zien — — —

Wat ziet hij? Om een zwart gat, gevormd door twee

gebroken ruiten, waarvan de stukken op den grond gegleden zijn, ziet hij zwart berookte sporen, die glanzen en duidelijk het merkteeken dragen van een reuzenhand; zijn hand, werkelijk zijn hand op de dingen — — —

Hij keek gulzig toe — — — Toen, hoe hij er zich ook tegen verdedigde, hoe hij er ook tegen streed, bemerkte hij, dat een groote ijzige kalmte op hem viel!

Het rumoer, de kreten van straks zijn er niet meer; de stilte heeft ze vernietigd, de vlammende bloem is verdronken in al het duistere, en de wond van den muur, die overblijft, is zóó nietig, dat zij verloren is, vergeten, dood.

Hij voelde, eer hij het nog begreep, hoe de uiterlijke dingen altijd klein zijn, omdat zij altijd kleiner zijn dan de andere dingen; hoe tijd en ruimte om ons heen onophoudelijk luchtspiegelingen op elkander tasten, hoe een mensch niet kan raken aan den tijd en de ruimte — — —. Dit is de leugen van de grootheid, dit is het niets.

De dingen der wereld zijn niets en de daad in de werkelijkheid is evenmin iets. Zich bezighouden met de dingen, dat is spelen met niets, dat is zich zelf veranderen in een ding.

\* \* \*

Nu verdwijnt zijn roes van den laatsten tijd, — droef, zooals alles dat verdwijnt, — en laat hem geplunderd en huiverend achter. Hij ziet, hoe heel de afgoderij, waaraan hij zich over had gegeven, hem wordt ontrukkt: de afgoderij, die de straf was voor zijn onwetendheid en zijn zwakheid. Hij weet niet meer, hij lijdt. Het is een ernstig oogenblik. Hij blijft staan, leunt tegen een straatlantaren, die juist is aangestoken, die iets als een gulden schijn geeft aan de stof van zijn cape, van zijn muts, van heel zijn kinderlijk argelooze kleedij.

...Hij ging op weg, en uit zijn gedachte verdween gansch en al de scheur in den muur, de blinkende rooksporen, heel die zwarte sombere verwoesting, die nabootsing wilde zijn van een ster. Hij werd wederom zichzelf, alsof hij nieuw-geboren werd. Hij wendde zich naar de boulevard, ging naar huis. Dicht bij den drempel van de deur bewoog een schaduw; zij leefde, het was iemand.

Hij herkende de gestalte: de kleine kreupele weesjongen, wiens hart men zag kloppen. Maximilien ging naar hem toe. Zijn gevoeligheid, die zoo groot was en zoo teer, dat elke menschelijke ademtocht haar kon ontroeren, boog zich dien avond meer neder dan anders om te trachten dat gelaat te bewonderen.

Hij bleef tegenover het kind staan, hij beschouwde het.

De jongen was niet veranderd in al dien tijd dat hij hem gezien had. In het stadskwartier, waar alles groeide, bleef hij altijd even klein, als een kleinood. Zijn hals was dun als een stengel. Zijn al te magere handen hielden zich ver van het leven. Zijn voorhoofd, zijn slapen, zijn vormen, teekenden zich scherp en blank af, wierpen niet dan een zweem van schaduw op zijn skelet; hij rustte op zijn sierlijke voetjes — want de kinderen bezitten ondanks alles, de onuitwischbare aristocratie van hun kleinheid — zoo licht helaas! als een verschijning.

En Maximilien voelde, hoe ver de armoede van dat kind reikte, hoe gering elk ding der werkelijkheid was dat zij afbedelde en welk een onvolkomen beeld dit gaf van die armoede. Deze heeft geen einde en stijgt altijd door als de hemel. En op dat gelaat las hij de onwerkelijkheid der tastbare dingen. Wat beteekent een aardsche aalmoes voor een waren arme, voor een kleinen arme? Al wat als aalmoes gegeven wordt is zoo snel uitgewischt door de gulzige, uitgehongerde leegte van den bedelaar; zinkt zoo diep weg in hem, dat het bijna minachting is en bijna een dwa-

ling. Een penningske reiken aan een arme, dat is zijn afschuwelijke vereenzaming opschokken zonder ze weg te nemen. Een penningske reiken aan een arme, dat is hem armoede geven.

Men moet denken aan de bronnen der ellende om in staat te zijn ze te doen opdrogen. Wanneer men zuiver van hart is, denkt men aan de bronnen van alles.

Dit weesje had behoefte aan één verheven gave, en aan die alleen: Zijn moeder, die dood is. Zoolang hij zal leven, zal zij dood zijn, dat is zijn diepe en oneindig smartelijke beteekenis, de eeuwige oorsprong van zijn ellende. Zij gaf hem alles waaraan hij behoefte had. Zij is dood... Zij is niet meer hier of daar, zij is overal. Welk een onheil voor hem, voor dien kleinen jongen! Nu doet hij wat hij kan, hij bedelt stuk voor stuk de dingen bij elkaar, die zij voor hem had. Brood, slaap, warmte, alle zijn het andere namen voor zijn moeder. Temidden van de menigte bedelt hij zonder ophouden om naamlooze kruimpjes van moederliefde. Zij, die temidden van de voorbijgangers, zachtjes voorbijgaan, geven hem een weinig met de toppen hunner vingers en als de dag voorbij is, is er iets van zijn moeder tot hem gekomen. Hij bedelt om zijn moeder, en het is daarom, om de geweldige onmogelijke grootheid van wat hij vraagt, dat de menschen dezer wereld en dat de dingen dezer wereld hem niet meer kunnen geven dan een weinig en een oogenblik. Men zal hem nooit zooveel aalmoezen kunnen geven, dat hij niet meer hoeft te vragen.

Maximilien voelde dit alles bij intuïtie en zich dicht over het kind heenbuigend, vroeg hij met zachte stem, in de duisternis:

„Je bent heel arm, nietwaar?”

„Ja,” antwoordde het kind.

Hij sprak niet meer dan dat ééne woord, maar met zoo oprechten nadruk, dat de ander voelde, hoe het

diep uit hem kwam, als uit een bloedende wonde en hoe het hem aangreep, het uit te spreken.

*Ja* zeggen, dat is tenslotte alles zeggen; het oneindige!

Maximilien ging heen, na aan dien broeder-knaap de weinige sous, die hij bezat, gegeven te hebben.

Hij liep het huis voorbij, steeds recht vóór zich uit.

Terwijl hij naar dien kleinen knaap toeging en toen hij hem achterliet, had hij gezien hoezeer hij hem geleeek. Terwijl hij hem aankeek, was er een duister besef in hem opgestaan: er was gelijkenis tusschen hen.

Hij liep voort, innerlijk gekweld, gedreven door de behoefte, eindelijk in eerlijke woorden over zich zelf na te denken, te weten, wat hij was.

Hij huiverde; hij bleef onderweg stilstaan; hij had een woord gevonden waaraan hij zich met zijn geheele wezen overgaf; het woord armoede. Arm!... Hij was ook arm en hij was zelfs niets anders als dat, want hij vroeg altijd iets, altijd iets anders... Hij was even arm als die knaap, wiens hart zoo weinig verborgen was, dat men het zien kon. Evenals voor dat kind, was zijn armoede grooter dan de dingen. De stoffelijke voordeelen, waar hij zich een oogenblik geleden nog op beriep, bestonden alleen in zijn verbeelding, waren niets als aalmoezen, die in het niet verzonken. De menschen der wereld, de daden der wereld, konden hem niets geven als een weinig en een oogenblik. De bom was een aardsche daad. Het oneindige in hem werd niet voldaan door aardsche daden. Hij was grooter dan alle liefdadigheid ter wereld.

Eindelijk had hij iets van zichzelf begrepen. Voor het eerst, sinds hij bestond, kreeg hij een duidelijk begrip van zichzelf. Hij leerde zichzelf kennen met angst, met verwondering. Een enkele maal had hij reeds bij verrassing de belangrijkheid in het oog gevat van de onontkoombare eenzaamheid, de verheven alleenheid, waarin de mensch verkeert te midden der

dingen, die als een luchtspiegeling om hem heen zijn. Dezen avond voelde hij, hoe dit alles uit zijn diepste innerlijk naar buiten brak. Tot nu toe had hij een glimp van de waarheid gezien, nu was zij zelf daar: zijn oprechtheid, die als een wonde was, bloedde.

Hij was arm, hij was alleen, hij was een wees... Een wees in alles... En in het eerste oogenblik stond hij daar, vragend, smekend, als een klein verdoold kind, te jong, te verward om goed zijn naam te weten. Toen, in den regen, die trager begon te vallen, terwijl toch de atmosfeer als doortrokken scheen van regen, keerde hij op zijn schreden terug, nam de weg naar huis. Hij was er nog slechts enkele schreden van verwijderd, proefde er reeds de schaduw van, toen hij als in een visioen zijn toekomst voor zich zag.

*Hij zag zichzelf, stil, vlakbij...* Eindelijk was hij stil blijven staan aan de kant van den grooten verlaten weg, dien hij ging door het leven. Hij zag zichzelf daar zitten, gelijk aan hemzelf, en gelijk aan alle bedelaars, want ondanks de landen, de dagen en heelaas! de jaargetijden van koude en warmte, doet de verheven eenvoud van hun lompen hen op elkander gelijken in houding en uiterlijk.

Hij had iets begrepen van zichzelf... Hij had een zweem van zichzelf ontdekt. Over wat weldoend, wat zoet en wat noodzakelijk was, heen, had hij doorvoeld wat is.

In zijn oogen welden warme tranen, dat trillende smartelijke vocht, dat op ons zelf gelijkt.

Hij liep voort langs de boulevard, zijn schouders reeds in halfschaduw, zijn kleederen reeds vervagend in avondnevel, terwijl boven zijn hoofd, blootgesteld aan de bleekgouden zon, de welige blauwe lucht tot groen verschoot.

## HOOFDSTUK IV.

**H**et avondduister maakte het huis grijs en vriendelijk toen hij, zijn oogen vol blinkende tranen, de twee steenen stoeptreden op liep en de deur opendeed. Hij wilde zich terug trekken in zijn kamer. Maar eerst zocht hij door het geheele huis zijn vader, om hem goedendag te kussen. Hij hoorde stemmengerucht. In het kantoor van Monsieur Desanzac waren bezoekers. Sinds eenigen tijd beijverde de vroegere criticus zich om opnieuw betrekkingen aan te knopen met vrienden uit den ouden tijd, ten einde met hen over Maximilien te spreken, hun raad te vragen, hen te vragen hem te helpen om het kind te behouden. Het waren bijna allen mannen van beteekenis. M. Desanzac had hen gekend op college of op de Hoogeschool in Bordeaux en wanneer zij bij hem waren, zag de vader de herinneringen uit zijn jeugd opnieuw levend worden om de werkelijke zegepralende jeugd heen van zijn zoon, en er zich mee vermengen tot een zoete heerlijkheid. Dien avond waren er drie: een professor, een schrijver en nog iemand, van wien Maximilien niet zeker was, dat hij hem kende.

Zij hadden reeds gesproken over het abnormale karakter van den jongen, over zijn geheimzinnige overgevoeligheid, die zich maar met één ding bezig hield, toen hij schuchter de deur openduwde en op den drempel verscheen.

Met iets als verwondering voelde hij, hoe de hoofden zich één voor één naar hem toewendden, en hoe de gezichten verrassing uitdrukten alsof die mannen hem voor 't eerst zagen.

Zij kregen in dit oogenblik een duister besef van zijn werkelijke wezen, van hem, dien zij zoo slecht kenden. Had hij niet het vrije uiterlijk van hen, die, los van alle banden, gekomen zijn om de gevestigde dingen te veranderen, en omkeer te brengen in een platgetreden wereld vol hardheid en woeste begeerten?

Droeg hij op zijn hoofd niet een soort van vijandige stralenkrans?

Een oogenblik viel stilte om hem heen, toen werd het gesprek weer opgevat, ernstiger, zwaarder en als gewijd. Het bewoog zich langs eenvoudige wegen. Hem werd naar zijn studie gevraagd. Hij antwoordde met weinig woorden, geheel ingenomen door de gedachte, dat hij een wees was...

— „Hij heeft een religieuze ziel”, zei één van hen.

— „Ja”, zei Monsieur Desanzac. „Hij is vol van schemerige gedachten, hij heeft een religieuze ziel...”

De vader, die zeer vrij was in zijn denken, zag er teleurgesteld uit. De professor keek het kind vriendelijk aan en zeide:

— „In plaats van te spelen, zoekt hij het licht; hij is zuiverder dan anderen.”

Hij voegde erbij:

— „Hij komt dicht bij God.”

— „Dat is geen kwaad, integendeel, het is van een prachtige natuurlijkheid. Het is mooi. Zoodra men de kleine peuterige dingen loslaat en recht voortgaat, raakt men aan het absolute. Zoodra men geen belang meer stelt in de uren, begint men over de eeuwigheid te peinzen, wat een goddelijke deugd is. Aan gene zijde van het dagelijksche leven raakt men aan God, omdat God het einde is der menschen en der dingen.”

— „En het is nooit te vroeg”, zeide een ander spreker, „om het leven op die grootsche, reine wijze te

zien. De oneindige beginselen zijn allen gemakkelijk te omvatten, zij zijn als een vader, zij glimlachen. God is oprecht en waard door kinderen gezien te worden."

— „Geloof je in God, mijn kind?” vroeg iemand.

— „Nee”, antwoordde Maximilien.

Dit antwoord en de categorische toon waarop het gegeven werd, lokte veelbeteekende glimlachjes uit. De professor streek met zijn hand over zijn gerimpelde gelaat, waarop moeilijk te lezen viel en zeide:

— „Je gelooft in hem zonder het te weten... Je bent dicht bij hem, maar hij alleen weet het”.

— „Zie je, kindlief, je doet je best en daar heb je gelijk in, veel belang te stellen in het leven: je stelt belang in God, maar je kent zelfs den naam niet van wat je vreugde geeft. Je denkt blindelings aan God.”

Op deze woorden volgde een nieuwe stilte. Als men over godsdienstige dingen spreekt, is het of men zich schaamt, te raken aan de waarachtige waarheid en heel dikwijls komt er stilte over de stemmen.

— „Niet in God gelooven!” mompelde eindelijk één van de mannen. „Arm kind, je zult langzamerhand gaan inzien, hoe alle andere overtuigingen, alle! aan die ééne zijn verbonden, hoezeer alle waarheden steunen op die ééne en eenige waarheid!

Wanneer God niet bestond, zou het niet alleen de moeite niet waard wezen te leven, maar evenmin om te denken. Je zult het alomvattende onderscheid leeren zien, dat er bestaat tusschen gelooven en niet gelooven!”

En de man legde zijn hand op den schouder van het kind om het te liefkoozen en naar zich toe te trekken.

...Andere stemmen klinken op en spreken met een kalmte, waarin niets levends is. Zij ondervragen het kind niet meer, laten het aan zichzelf over, maar altdoor spreken zij in verband met hem over God.

Over hem komt een onoverwinnelijke moeheid.

Zijn oogen worden dof, hij verstaat niet meer wat gezegd wordt. Tegen den muur geleund, sluit hij zich opnieuw op in zichzelf, maar zooals hij straks gedaan heeft, op straat, denkend aan de eenzaamheid, die geen grenzen heeft. Daar hij klein is, valt het licht van het venster over heel zijn gestalte, tot op zijn voorhoofd. Hij blijft daar, gevoelloos als een bloem en zijn argeloosheid is om hem heen als welriekende geur. In dit oogenblik, terwijl hij inslaapt als een bloem in zijn geur, vangt hij een woord op, door de anderen losgelaten. Hij vangt het op, omdat het bevend wordt uitgesproken als een half verstikte kreet van ontzetting.

— „Wanneer God niet bestaat, dan bestaan alleen wij, de levenden, dan is er niets als wij en de dood...!”

En alleen de zuivere waarheid vasthoudend, herhaalde hij werktuigelijk als een heerlijke echo:

— „Er is niets als wij.”

... En nu, terwijl zij, bij elkaar gegroept in het schemerige licht, voortpraten, zijn vader als de schoonste onder hen, doet zijn vermoedheid, die tot muziek voor hem wordt, hem ver weg droomen, over hen heen. Hij droomt, zonder te begrijpen — want wat begrijpt hij hier beneden? — van al het wezenlijke, innige, goede, dat hij zou genieten, indien grootheid en goedheid bestonden, indien de oneindigheid iemand was!

God — zou dat niet op dit oogenblik, in deze kamer, de aalmoes zelf zijn, de genezing voor de armoede, de moedergave, altijd overvloedig als een wonder? ... Dus ... Zijn gelijkenis met den kleinen bedeljongen van dien avond nam nog duidelijker vormen aan. Hij verstond wat hij zelf was: „een weeskind van den goeden God”.

In den laatsten schijn van het daglicht werd hij overmeesterd door een melancholie boven zijn leeftijd; hij onderging het onuitsprekelijke verdriet en de knagende pijn, nooit en nergens God gezien te hebben.

En de knaap hief zelfs zijn oogen op, vriendelijk, in een soort van verdoolde verwachting, van verdwazing, die alles zou durven; hij blikte voor zich uit, verbijsterd, begeerig om iets uit het niet te doen geboren worden...

Maar onze oogen doen niets geboren worden buiten onze eigen grootheid. Wanneer wij uitzien, blikken wij in ons eigen innerlijk, door onze oogen doen wij op menschelijke schemerige wijze ons innerlijk lichten.

Zijn blik werd dof, hij bleef onverbiddelijk, onafwendbaar alleen, alleen. — Wij zien van God alleen de ledige plaats, wij zien van hem alleen de hemel, wij hooren alleen zijn naam, wij weten alleen de snakende behoefte aan hem.

Zijn oogleden vallen dicht van den slaap, zijn slapen bonzen. Hij weet niets meer, niets anders dan dat het volkomen nacht wordt en dat hij in den hemel is.

\* \* \*

Hij herbegon zijn bestaan van schooljongen in het besef, een weeskind te zijn. Dit was iets nieuws, maar het was droevig. Zoo goed en kwaad als het ging, werkte hij voort aan zijn lessen. Echter werd zijn leven ernstiger; hij versmaadde alles wat voor 't uiterlijk zijn gevoelens kon blootleggen. Zijn boeken en schriften waren ordelijker gerangschikt; wat hij deed, scheen gewoner. Maar heel alleen in zichzelf, verveelde hij zich, was hij onrustig, verdrietig, vol verwachting, elken dag wenschend naar den volgende. Het is verschrikkelijk, zich ietwat verweesd te voelen, altijd, ondanks de schoonheid van het huis, waarin men altijd weer terugkomt.

Onder zijn medeleerlingen had hij geen vrienden. Toch, omdat hij niemand kwaad deed, had niemand een hekel aan hem, hij was alleen als een vreemde. Nu en dan deed hij gewichtige vragen, die niemand

zich gewoonlijk stelt, die buiten het gewone gesprek vallen: „Ben je gelukkig?” „Geloof je in God?”

Sommigen, aan wie hij het vroeg, maakten gebaar van verrassing, van niet weten, vonden geen antwoord. Zij hadden wel eens over die dingen gesproken met groote menschen, maar met kinderen van hun eigen leeftijd hadden zij er nooit over gedacht.

— „Och!” zeiden zij, „je kunt nooit weten!”

Anderen staken den draak met de veel te vage en te zachte beteekenis van zijn vragen.

Anderen zeiden: „Ik geloof, maar in mijn geloof is veel twijfel”. En zij bezaten geen overtuiging, hoewel zij nu en dan een verzuchting slaakten. Er waren er, die gingen redeneeren, betoogen, die ideetjes naar voren brachten, waarvan zij zich den uitvinder waanden.

— „Er moet wel iets boven ons zijn, of 't God is of iets anders... Er moet wel een begin geweest zijn...”

Maar geen van hen voelde, hoe gewichtig God is. Toch is dit het vraagstuk der menschheid. Bestaat de heilrijke God? Wordt ons gebed daarboven aangenomen? Is het een levende kracht? Of valt het terug op ons zelve, dood voor altijd? Waarlijk, er is niets ontroender dan het geheimzinnige wezen van het gebed.

Maximilien, eenzaam gebleven, begon, zonder zichzelf te ontzien, het ledige niets te onderzoeken. Zijn hart, dat alles zich voelde ontzinken, bleef toch zich vragend uitstrekken naar iets.

Hij hief zijn hoofd op, dat tot iets wilde bidden en trachtte den tijd te benaderen in zijn vlucht. Uit de diepste diepte van zijn wezen riep hij om hulp.

## HOOFDSTUK V.



en jaar ging voorbij. Een nieuwe Lente kwam met zijn trillende bewogenheid. De lucht werd zoeler, de avonden werden minder donker, toen vol van licht; weer was er warmte en zon. Bij het dalen van den dag onderging zijn hart wonderbare trillingen.

In zijn vermoeidheid was droefenis, meer droefenis, dan te voren. Waar zou die groote armoede hem nog heen leiden? Want hij wilde gaan zoover zijn denkvermogen hem voeren wilde, hij wilde niets schuldig blijven aan de waarheid.

Op een avond kwam hij uit school en liep langs de boulevard. De eenzaamheid, waarin hij leefde, greep hem, heviger, dieper, sterker aan dan ooit te voren. Deze avond was bijzonder onder alle andere avonden. Hij was vijftien jaar. Hij was daar, een wees met alles in zijn handen, met niets in zijn handen. Zijn oogen geleken die van een schipbreukeling, uitgeput, uitgewischt door de vluchtende, onmetelijke oneindigheid, die niet te omvatten is... In het voorbijgaan keek hij naar de bekende winkels: de uitdrager, het wijnhuis, de galanterieën. Niets was veranderd. Men zou gezegd hebben, dat hij uitgewischt werd, verdwijnen ging in den strijd tegen de wereld, die in zijn gedachten werd uitgevochten.

Hij verviel in een geestelijke bewusteloosheid. Nooit had hij zich zoo gedrukt, zoo neergebogen ge-

voeld in moedeloosheid. Zijn smart was zoo diep, dat hij op een oogenblik staan bleef. Hij ging op een bank zitten, ietwat bevend, alsof hij 't koud had. Wat? waar is hij toe gekomen? Waar is hij? Wat zou hij vragen als hij vragen mocht?

Een liefdespaar ging voorbij.

Een vrouw? neen, geen vrouw... Misschien ook wel, misschien was het ook wel een vrouw...

Op een groene tak, niet ver van hem af, zong een vogel in deze buitenwijk van de stad. Zonder het te willen, benijdde hij het dier. Deze vogel, die van zijn innerlijk gaf in zijn zang, nam meer plaats in dan hij! Toen stond in hem een verlangen op, dat hij reeds vroeger gevoeld had. Zich openbaren... zich uitspreken... zich verklaren... O! was hij niet al te zwijgzaam, te zeer in zichzelf verzonken? Zou hij zóó ten slotte er niet aan sterven?

Hij boog het hoofd, zijn blik naar den grond, zijn zakdoek in zijn beide blanke handen op zijn knieën en heel zachtjes dacht hij:

— „O, als mijn denkbeelden, de dingen, die in mij zijn, woorden konden vinden, een vorm konden aannemen, die ze blijvend maakte. Als mijn droom over de menschelijke droomerijen eindelijk uit kon groeien!... De stilte doet pijn en brengt den dood... Niet sterven, terwijl ik nog leef, niet sterven, niet sterven!...

Een menschelijke gedaante, man of vrouw, die aan den anderen kant van de dubbele bank had gezeten, bijna tegen hem aan, stond op en ging heen. Hij merkte dat heengaan op en legde zijn hand op zijn hart.

En hij begreep, dat datgene waaraan hij behoefte had, dat ééne groote was: een ander mensch.

Iemand om tegen te spreken, iemand om naar te luisteren, om aan te raken. O! iemand die hem voor sterven kon behoeden!... Een vertrouwde, een

vriend, door wien zijn grootheid woorden kon krijgen en gestalte.

Een ander mensch, dat is hetzelfde als zich uitspreken.

\* \* \*

Maar hij had niemand.

Zijn schoolkameraadjes? Te groote vertrouwelijkheid zou voor altijd iets duisters in den omgang met hen kunnen brengen. Zijn huisgenooten? Léonore zou hem niet begrijpen, omdat zij niet wist wat denken is. Zijn vader zou hem niet begrijpen, omdat hij anders dacht: zich tegen hen uitspreken, was niets zeggen.

Op dit oogenblik zag hij, toen hij de oogen opsloeg een voorbijganger, dien hij niet had zien aankomen, vlak bij hem stilstaan; deze sprak in de vallende duisternis:

— „Ben jij 't, Max?”

Maximilien stak hem de hand toe.

\* \* \*

Het was een medeleerling, dien hij weinig kende: Jacques Hellin. Terwijl hij na schooltijd wat rondslenterde, was hij daar langs gekomen, toevallig, door het wonder van het toeval.

Hij bleef aarzelend staan. Hij had een ernstig leer gierig gezicht dat licht overboog naar zijn ééne schouder.

— „Waar denk je aan?” vroeg hij zacht, terwijl hij op de bank ging zitten.

— „Aan wat ik doen zal in mijn leven”, antwoordde Maximilien. „Ik begin te begrijpen, dat wij iets moeten doen.”

„Dat spreekt”, zeide Jacques zonder nog te begrijpen.

Hij keerde zich half naar Maximilien toe en nam hem waar met een glimlach, die alleen scheen te dienen om den blik van zijn oogen vriendelijker te ma-

ken. Toen begon Maximilien te spreken over zichzelf, wat hij nooit had kunnen doen tot nu toe.

En op de bank, waar hij een toevluchtsoord gezocht had, mompelde hij eindelijk:

— „Ik ben niet als de anderen...”

\* \* \*

De jongen zweeg en schoof zelfs iets naar achteren, zoodat de sluier van de avondschatuw over hem heenviel.

Ik ben niet als de anderen...

Dit waren onverwachte woorden. De ander was eerst verrast, in de war gebracht door het besliste van die bekentenis. Toen keek hij den spreker aan en glimlachte hem opnieuw toe. Hij was hier komen zitten om uit te rusten, maar hij bleef om te luisteren. Hij had een breed, intelligent voorhoofd, dat vele gedachten scheen te kunnen bergen; ofschoon hij nog een jongen was, had hij reeds iets over zich van mannelijke zachtheid. En toen Maximilien niets meer zeide, vroeg hij:

„Waarom ben je niet zoals wij?”

En daar op die boulevard, waar alle huiselijkheid ontbrak, deed Maximilien zijn best, te vertellen, breedvoerig, onzeker, met de onhandige woordenkeus van den beginneling. Bevend kwamen zijn woorden naar buiten, omdat zij zoo diep uit hem kwamen en zoo vol kostelijkheid waren.

Hij zeide aan Jacques, hij zeide tot zichzelf, dat er niets buitengewoons in zijn leven was, niets als wat iedereen wedervoer. Maar zijn oogen hadden zich aan andere dingen gehecht dan aan alledaagsche en zijn leven was zich gansch gaan richten op het zoeken, door en over de dingen, waarmede andere menschen tevreden zijn, naar iets... Waarnaar? de knaap wist de namen niet, hij wist niet, dat het niets was als de waarheid en hij mompelde met weeke stem: „Ik heb getracht iets uit te verkiezen, dat groot is, en genoeg voor mij, iets goeds...”

Toen, na vele avonden en vele ontroeringen, tusschen vele gezichten, had hij zijn hart uitverkoren.

En het was om die uitverkiezing van zijn hart, dat hij schamel en vaal leek tusschen de anderen, dat hij niet wist hoe te leven.

Hij sprak in aarzelende, moeitevolle zinnen. Na enkele zinnen bleef hij zwijgen in schaamte. Jacques was zoo edelmoedig, ook te zwijgen en Maximilien begon opnieuw hardop te denken met zachte stem, die vervuld was van de duisternis in zijn hart. Hij hoorde met verwondering zichzelf spreken; het was of hij voor het eerst de taal gebruikte. En weer, met hakkende als nieuw-geboren stem, begon hij de waarde, de schoonheid van de menschelijke persoonlijkheid te betuigen.

„Zie je,” zeide hij, „wij moeten niet hangen aan de vormen, aan de lijnen, die aan de oppervlakte zijn van de dingen en van de menschen en op het papier van de boeken. In dat alles is iets onechts. De dingen, de ruimte, de getallen, de berekeningen, die zijn van ander soort als de waarheid. Zie je, wij die bestaan, wij bestaan niet in onzen uiterlijken vorm, al ziet 't er zoo uit, wij bestaan in het onbepaalde...”

Jacques, in de war gebracht, wist niet meer wat hij tot nu toe gedacht had.

— „Dat is waar”, zeide hij.

Hij had begrepen, zoo sterk als men een intiem geheim, dat ons stamelend wordt toevertrouwd, begrijpt, dat in werkelijkheid de engelen der waarheid het onuitsprekelijke zijn.

\* \* \*

Nu hij iemand gevonden had, die gereed was om te luisteren, ging Maximilien voort. Hij boog het hoofd; zijn handen, die nog op zijn knieën lagen, bleven zijn zakdoek verfrommelen. Hij maakte geen gebaren, nu en dan onder het spreken, wiegde hij zachtjes zijn bovenlijf heen en weer, of sloeg zijn blauwe oogen op, terwijl hij al tastend naar woorden

zocht, naar uitdrukkingen en vergelijkingen om zich uit te spreken.

Hij raakte aan een andere phase van zijn leven.

Omdat hij geloofde in zijn eigen hart, omdat hij niets was als dat, had hij gewild, dat dat duistere heerschen zou, hij had gesproken: dat mijn innerlijk gestalte krije!

Hij had een vergissing begaan, toen hij trachtte zijn innerlijk leven te vormen tot een tastbaar beeld, toen hij met zijn handen zichzelf wilde namaken. Hij was het geweest, die de bom neergelegd had, waarover het vorige jaar zooveel gesproken was. Toen had hij rondgedoold zonder zelfs te weten, wat hij verlangen moest: al te eenzaam, al te groot. Hij was niet gelukkig geweest, zonder reden nochtans; om niets, om alles. Hij wist niet wat te doen.

— „Dus je gelooft niet in God?” vroeg Jacques.

— „Neen.”

— „Het is treurig dat te bekennen”, zeide de jongen.

Maximilien nam dankbaar zijn hand in de zijne. Toen toonde hij hem heel zachtzinnig aan en heel eenvoudig met zijn heerlijke naïveteit, dat God niets was als een woord, wanneer men het vergeleek met de grootheid en de innigheid van ons eigen hart. God is, wat zou moeten zijn, en niet wat is. Het is de theoretische formule van het geluk en van de vrede... God, dat is een woord, een kreet; God, dat is de plaats van God; God, dat is een ontkenning...

Wie een allesomvattende, levende vraag richt tot het lot, ontvangt van de oneindigheid geen allesomvattend levend antwoord. Zulk een vrager wordt niet opgenomen in een omarming. Hij is een wees. En Maximilien bekende, hoe hij zelf zich wees had gevoeld, maar een wees, in opstand tegen zijn verlatenheid; meer en meer, à volkomener, zou hij doordringen tot de oorzaak van zijn rouw, tot hij zou voelen hoe de vergetelheid, die hem dreigde vast te houden, van hem week.

Er viel een stilte.

— „En verder?” vroeg Jacques.

— „En verder... is er vandaag, is er vanavond.”

Hij durfde er niet bijvoegen:

— „Verder ben jij het.”

\* \* \*

Hij durfde er niet bijvoegen, hoe hij sedert een uur gelukkiger was dan te voren, omdat een vreemde naar hem toegekomen was en naar hem had geluisterd, omdat hij beseftte, dat hij, terwijl hij zich uitsprak, zich niet langer voelde sterven en nader kwam tot de waarheid; spreken, zijn droom prijs geven aan de werkelijkheid, spreken, op moeder-wijze denken.

Hij durfde niet zeggen, hij durfde zelfs nog niet geheel te begrijpen, zoozeer raakt dit aan de onverholen waarheid, hoe ons hart, omdat het behoefte heeft, niet aan vervalschte waarheden, maar aan een werkelijkheid even waar als dat hart zelf, behoefte heeft aan een ander hart; hoe een wezen verlangt, dat een ander zijn levenshuiver zal deelen.

Hij durfde niets meer zeggen, maar hij voelde, hoezeer zijn kindschheid in haar recht was, nu zij hem op dezen weg gevoerd had, hoezeer zijn eenvoud de deugd der waarheid was geweest, omdat hij eindelijk in het volle leven zich voor iemand opende, omdat hij eindelijk, op dezen avond, iets beroerde, dat goddelijk was en toch werkelijkheid...

De beide jongens, naast elkander gezeten, waren verdrietig gestemd, als verbijsterd...

Zij voelden zich onhandig, onzeker, verward, nu zij in elkanders ziel geblikt hadden, terwijl zij elkaar ter nauwernood van aanzien kenden, nauwelijks elkanders gezichten en namen wisten.

Zij spraken nog een weinig, steeds half fluisterend, over hunne gewoonten, over bijzonderheden van hun leven, van hunne dagen, zij leerden elkander kennen.

Toen stonden zij op om naar huis te gaan. De rij

huizen tegenover hen was verdonkerd, en hoe meer dat donkere toenam, hoe meer vensters lichtend opbloeden; de huizen schitterden met hun gansche hart.

Aan den hemel dreef een schoone oranjekleurige wolk, waar vogels langs scheerden. Het trottoir lag effen voor hen uit. De voorbijgangers waren zeldzaam en kostbaar. Een rij arbeidersmeisjes ging voorbij, een straal van de ondergaande zon omvatte haar als een gordel, deed de gezichten stralen in rose gloed en de oogen blinken. In het voorbijgaan maakten zij een grap om het vreemde afgetrokken wezen van de twee jongens.

Eer zij van elkander gingen, keken zij elkaar aan. Het was de eerste Mei. De schemering, die zij inademden, was van een idyllische zoetheid.

## HOOFDSTUK VI.

**I**n allengs, — midden in de duizend bezigheden van het schoolleven — groeide er groote innigheid tusschen hen. Zij letten weinig op wat buiten hen beiden stond; zij keerden zich af van anderen om elkander te beschouwen. Hunne levensomstandigheden waren gelijk. Beider hart was eenzaam gebleven, omdat zij een hart van hun eigen leeftijd misten. Maximilien was van dag tot dag eenzamer geworden in zijn ouderlijk huis; Jacques, — wiens vader als rentenier in de provincie woonde — woonde bij zijn zuster en zwager, een koopman in dezelfde stadwijk, de jongen had een kamer, die afgezonderd lag van het huis en op de binnenplaats uitzag.

Hun gemeenschappelijk bestaan met de regelmatige plichten was als een eenvoudig ceremonieël, dat hen nader tot elkander bracht. Zij ondergingen een gevoel van verrassing als zij elkaar zagen, alsof het de eerste maal was, en een gevoel van droefheid als zij elkaar verlieten, alsof het voor het laatst was.

De meest gewone dingen om hen heen kregen een bloeiend aanzien, hun leven was vol, het licht scheen zacht. Na elke les kwamen zij tezamen in een hoekje van de school of op de speelplaats vlak bij de deur. Als de schooldag was afgelopen, liepen zij naast elkaar door de straat. Zij waren ongeveer van dezelfde gestalte, de twee schaduwen aan hunne voeten wa-

ren precies gelijk. De zomer schitterde in al zijn glans. De pracht en de zachte warmte van de zon vloeiden over de muren van de school, evenals op dien wonderbaren avond toen zij elkaar gevonden hadden en waaruit al deze avonden opbloeden.

De kamer van Jacques werd hun toevluchtsoord. Als zij uit school kwamen volgden zij den boulevard; wat zij daar zagen en wat daar om hen heen leefde werd als één met hun eigen ontroeringen en vormde er voor altijd de omlijsting van. Half onbewust namen zij het uitzicht en de kleuren van winkels en huizen in zich op; met iets als teederheid voelden zij het bijzijn der gewone bezoekers van dit stadsdeel. Dezelfde menschen gaan voorbij of dezelfde menschen staan op dezelfde plaats, op het zelfde uur, in de straling van den Julidag, waarin zij voortloopen met langzamen tred. Bij de plek, waar zij de straat oversteken, wordt tegen het vallen van den avond een winkel verlicht, op den drempel staat een zwangere vrouw met moederlijke oogen...

Als zij later naar huis gingen, wanneer de avond reeds gevallen was, zagen zij in den hoek bij het kruispunt, waar altijd schimmen staan te wachten, een vrouw opduiken met inktzwarte haren en een gelaat, dat door blanketsel en poeder meer geleek op een roos dan op een gelaat... Zij stond daar met haar oogen, versleten door al de oogen, die er in gerust hadden, met haar vleesch, gekruisigd door elken beul, die voorbijging.

Deze stadswijk, die zij dagelijks doorliepen, somtijds hand in hand in de schemering, werd de stad van hun ontluikende ziel. Zij werd tot een heerlijke werkelijkheid voor hen. Uit die eenvoudige bouwstoffen werden herinneringen opgebouwd, die niet meer zouden verdwijnen, en onder die luchten werkten reeds geheime krachten voor de toekomst.

— Zij verlieten de boulevard om een straat in te slaan. Zij kwamen aan het groote huis van Jacques,

op het uur, waarin de vallende avond de straten verlevendigt en er een ernstig feest bereidt. Zij liepen een gewelfde gang door en een kleine binnenplaats over. De benedenverdieping van de gebouwen en de binnenplaats was ingenomen door de magazijnen van Jacques' zwager. De grond lag vol met kisten en ballen, waartusschen zij zich een weg moesten zoeken.

Zij kwamen aan een lage deur, die toegang gaf tot een trap; het blinken van de leuning daar de avond vochtig was, viel nauwelijks te onderscheiden, en de eerste treden leken verzonken in duisternis.

Terwijl zij de groote, lichter wordende trap opklommen, vloeiden de straatgeluiden meer ineem en schenen zij verderaf; men zou zeggen, dat het huis omhoog gebeurd werd. Op de vierde verdieping aan het eind van een stikdonkere gang lag de kamer van Jacques. Deze kamer, eng en toch maar nauwelijks verlicht door een smal venster, was gemeubileerd met een bed, een stoel, en een tafel, die dicht tegen het raam was geschoven om het zwakke licht te kunnen opvangen.

Hier bleven zij langen tijd verwijlen. Dikwijls werd eerst het vertrek, dan de hemel allengs donker, zonder dat Jacques de lamp opstak. Hunne woorden vonden elkaar op kostelijke wijze in de duisternis.

Maximilien, die bij het raam stond, liet zijn bleeke gelaat tegen de ruit leunen, Jacques ging gewoonlijk op zijn bed zitten, dat meest vertrouwd van alle dingen en schouwde naar het laatste licht.

En Maximilien meende, dat niets het gelaat van Jacques kon evenaren, dat gelaat, gekeerd naar het venster, dat de hemel binnenlaat, het venster, dat spreekt van den hemel. Het gelaat van zijn vader verwaagde voor dit gelaat van zijn vriend, zijn vertrouwd en redder, dit gelaat, waar hij het zijne in terugvond.

De menschen hebben vele soorten van genegenheden. De instinctieve drang, die het ééne wezen naar

het andere toedrijft, kan verschillende elementen in zich opnemen: herinneringen, ideeën of liefkoozingen, maar dit alles zijn alleen de bijzonderheden en de kleine verschillen in de alomvattende liefde. Hoe ook de liefde zij, men heeft een menschelijk gelaat lief.

\* \* \*

Allengs begonnen zij op elkaar te gelijken. Jacques geleet op Maximilien omdat Maximilien argeloozer was dan hij. Met de begrippen van godsdienst, van moraal, van beredeneerde principes, die zich in hem vastgehaakt hadden, verspreid, en dikwijls in onderlinge tegenspraak, was Jacques de meerdere, zooals alle anderen, op het oogenblik toen zij zich van alle anderen afwendden om elkander te zoeken. Den eersten tijd hadden zij elkaar lief zonder gelijk te zijn, eerst waren zij broeders, niet in gelijkenis, maar alleen in broederlijkheid.

Vanaf het oogenblik, dat Jacques er toe in staat was, zich in zichzelf te verdiepen en de dingen te overpeinzen, was hij overweldigd door het Aantal, de Ruimte en de Tijdsduur, al de verbijsteringen van den uiterlijken schijn. Hieraan geloofde hij en hij dacht aan de geschiedenis en aan verre reizen. Evenals Léonore, evenals Mijnheer Desanzac, maar rijker aan ideeën dan de ééne en rijker aan verwachting dan de ander, ondervroeg hij in zijn oogenblikken van overpeinzing en openbaring den tijd en de ruimte.

Op een avond, toen zij tot heel laat waren blijven praten, opgewonden door de warmte en de engheid van het kamertje, gooiden zij het venster open, en staarden, op hun elleboog geleund, naar buiten. Het was zoo donker, dat zij niets zagen als de hemel. En terwijl hij opkeek naar de sterren, dacht Jacques aan allen, die er al naar opgekeken hebben, en hij sprak dit uit met klare oprechtheid.

De Chaldeeusche herders, die als schimmen op de heuvels stonden en verlangend opblikten naar het nachtelijk azuur; de Phoenicische scheepvaarders en

de Helleensche stuurlieden, door een duistere hand vastgekluiserd aan de voorplecht van hunne schepen, terwijl zij hunne verkleaarde gezichten onthoog lieven, en de groote zeevaarders der Renaissance, die hunne schepen in nieuwe richtingen stuurden en wel lust vonden in het ontdekken van nieuwe sterrenhoeden en verrassende oneindigheden...

En de hooge donkere schepen, in hun flanken schatten bergend van onbekende dingen uit verre landen, liggend in lange rijen langs de kaden, bij de zuilengangen, die naar de oneindigheid schijnen te voeren, terwijl in de groote haven, waar de ondergaande zon het water kleurt, de booten sidderend voortglijden en waarboven straks het blauw van den hemel vol lichten wordt, voorboden van den avond, van het uur waarin de wereld naakt ligt in den schijn der eeuwigheid...

En de geloovigen en de vromen, die in alle hoeken der wereld neergeknield uitzien naar het hemelsche licht, dat uit de oneindigheid neervalt tot op de sterren...

Jacques zweeg, overstelpt door ontroering.

— „O, wat een verbijstering voor ons, die midden in de eeuwen en de ruimte bestaan” — mompelde hij eindelijk... Dan met schitterende oogen:

— „Ik vind dat alles verrukkelijk, en jij?”

Maximilien was een oogenblik in de war gebracht.

— „Ik heb er nooit zoo over gedacht als jij.”

Hij was te fijngevoelig om elk oogenblik zeker van zichzelf te zijn. Zulk een beroep op zijn gevoelens, dat iets in zich droeg van de poëzie der vervlogen eeuwen, trachtte hem uit zichzelf te trekken, was als een kostelijke verlokking van de uiterlijke wereld.

Neen, in waarheid had hij nooit hieraan gedacht. Hij kende de rassen niet, de geslachten, de tijdperken, de leeftijden, de oer-gestalten van menschen, van de aarde, van het heelal; hij kende de gesternten niet, die als een ijl weefsel wegvluchten in de duisternis,

noch de grenzelooze oude wereld, een afgrond, die in zichzelf verzinkt. Hij kende den tijd niet, noch de ruimte...

En Jacques, beklemd en als vervolgd door de grootheid van de uiterlijke verschijningsvormen, vroeg, bijna devoot: — „Wat is toch tijd en wat ruimte?” Maximilien, die het hoofd gebogen hield, voelde dat Jacques hem aankeek. Hij keek hem op zijn beurt aan, zag zijn wezen vol van glanzende gedachten en vol van licht en antwoordde met een glimlach van ontroering:

— „Jij...”

Jij! dat gaf antwoord op alles. Ruimte en tijd zijn als de kreten, de aanroepingen van zijn gedachte. Is er een werkelijkheid gelijk aan de droom, die men van de werkelijkheid maakt? Het is een dwaling, het is bijna een leugen hier: „Ja” op te antwoorden, want men kent alleen den droom — — — Men weet niets als één ding, dat er oogen noodig zijn om de horizon te ontrollen en de ruimte uit te spreiden, dat er een levend wezen noodig is om de wereld te beleven en dat de grootste ruimte de gedachte heeft als oneindigheid en dat de tijd de gedachte heeft als eeuwigheid.

Jij! Jij!... Het voorhoofd van den jongeling trok zich samen in een prachtige poging om de ruimte te omvatten. Hij stamelde, en slecht gewapend als hij was tegen die geweldigste van alle begoochelingen, waagde hij de woorden:

— „Laten wij ons vrij maken van het geloof aan de werkelijkheid der tastbare dingen, — die werkelijkheid, die ons in stof zou veranderen. Laat ons alleen gelooven aan de gedachte, die schept; laat ons blijven in ons absolute zelf. Wij worden daarheen geleid door een onweerstaanbare ongekunsteldheid, die de spookbeelden der zinnen en der kunstige redeneeringen uitwischt...”

Gezegend degenen, die de groote oprechtheid bezitten, niet te gelooven in den tijd en de ruimte...”

Toen vond hij woorden, die de waarheid op streeklender wijze naar buiten brachten:

— „Ik heb in jou lief wat jij liefhebt...”

Jacques schudde het hoofd. Hij erkende niet zo grif, dat wij de waarheid zouden bezitten. En toch scheen het hem op sommige oogenblikken te zuiver om niet waar te zijn.

Tusschen hen ontstonden vele poozen van religieuse stilte.

Juist op hetzelfde oogenblik hieven zij het hoofd op en glimlachten tezamen als in één glimlach.

— „Zijn wij hoogmoedig?” vroeg de één.

— „Neen”, antwoordde de ander ernstig.

Na zulk een oogenblik sprak Jacques, evenzeer gedreven door de vrome overtuiging van zijn gevoel als door de oprechtheid van zijn geest:

— „Het is waar... Het is niet zeker, dat de waarheid, die in ons begint, zich ergens anders voortzet.”

En hij geloofde niet meer ten volle wat hij vroeger geloofde. Dit doordringen tot de diepte van zijn zelf deed hem minder rustig zijn, minder ijverig bij zijn schoolwerk, verstrooider. Dikwijls bleef hij 's avonds, inplaats van zijn werk voor den volgenden dag te maken, langen tijd staan vóór de gordijnlooze ramen der winkels van zijn broeder: groote ramen zonder kleur, menschelijke ramen, waar de ruimte aanvangt — en hief zijn oogen op om te onderzoeken of het absolute niet daarginds was aan den hemel.

Menigwerf dacht hij na over het wonder van het perspectief, dat de dingen vervormt naar ons gezicht, als een simpele kinderlijke illustratie van de wet der waarachtige waarheid en van de logica van het absolute. Zou die vervorming minder werkelijk zijn dan de zekerheid, dat het heelal zichzelf buiten ons voortbrengt, in alle deelen gelijk en hetzelfde? Waar neemt die zekerheid haar oorsprong? Nergens. Zij zou van God komen. Jacques dacht aan God. Hij had er nooit

met een gevestigde zekerheid in geloofd en nu vond hij in zijn ziel niets meer terug van Gods bestaan.

Maximilien, zijn hand in die van Jacques, sprak zich uit en groeide meer en meer in wat hem altijd had bezig gehouden.

Zijn gedachten gingen verder, voor zijn oogen verscheen elk wezen meer en meer in alleenheid omdat het hem toescheen, steeds meer plaats in te nemen in de waarheid.

En toch leed hij minder onder dit denkbeeld omdat Jacques' vriendschap levensvreugd gaf aan zijn gedachten. Wat zij nu ondergingen was hetzelfde van zijn kinderjaren, maar vaster, minder wankelig, gelukkiger.

Dit was wel wat hij voorvoeld had op de bank aan den boulevard, den avond toen de jonge toevallige voorbijganger naast hem ging zitten om hem aan te hooren.

\* \* \*

De vakantie zou juist beginnen toen Maximilien en Jacques elkander vonden. In die vrije dagen zagen zij elkaar dagelijks.

Dikwijls ging Maximilien Jacques 's avonds opzoeken. Boven aan de trap, meer vervuld van stilte en licht dan anders, staat Jacques hem op te wachten. Zij drukken elkaar de hand — de lange vertrouwelijke kus, die vrienden elkaar geven.

Als zij wilden schrijven of lezen en het was donker in de kamer, ging Jacques naar de lamp toe en streek een lucifer af. De zwavel gaf bij het aangloeien een blauw vlekje in de duisternis en de vriend verscheen in teederen schijn met die goddelijke vergeetmij niet tusschen zijn vingers.

Soms ging Maximilien na het ontbijt uit in de blakende zon om zijn vriend op te zoeken. Hij liep door de verblindend lichte straten, die naar hem toe schenen te komen. Het groote huis wierp al de donkerheid van zijn gewelven over hem heen, hij stak de bla-

kende witte binnenplaats over, liep de treden op. Een enkele maal bleef de deur, waaraan hij klopte, stom en onbewegelijk: door een of ander misverstand, een verkeerd begrepen woord, was Jacques er niet. Maximilien ging weer naar beneden en heel de middag bleef doelloos, hij liep rond alsof hij zichzelf verloren had, zoozeer hielp Jacques hem leven.

\* \* \*

Zelden overschreden zij de grenzen van het stadsdeel, waar hun leven verliep, waar men hen tezamen zag, waar men op eenigen afstand en in de schaduw den één voor den ander aanzag.

Een enkele maal echter, op zondag of op feestdagen, als zij veel vrije uren hadden, liepen zij naast elkander langs de boulevard tot aan de sombere voorstad, die altijd volgt op de steden, die er de ontontkoombare nachtzijde van is.

Evenals Maximilien vroeger, toen hij zijn oogen begon te openen voor het leven, werden zij aangetrokken door de armoedige huizen en door de armen, omdat deze in hun haveloosheid, hun vuilheid, hun onmaatschappelijkheid, het meest laten zien van hun innerlijk. Hier kwam meer leven en meer menscheheid naar buiten. De vervallen steenen van die huizen hebben de naaktheid van een standbeeld.

Evenals vroeger Maximilien, en met al meer indringingsvermogen, ontdekten zij in de menigte, die voorbijging en die er heen en weer bewoog, een ziele-schoonheid, die gewoonlijk verborgen bleef als de sterren overdag.

Hoeveel malen voelden beiden die trilling van verwachting over zich komen, wanneer aan het einde van een feestdag, de menigte, na zich in vroolijkheid en ledigheid vermeid te hebben, zich gereedmaakte om naar huis te gaan... Om zes uur is er een wolk over de zon getrokken; als zij weer verschijnt, is haar glans verdoft, een koele adem vaart rond, voor-

bode van den avond vol geheim. De feestdag is voorbij, er is niets meer van te verwachten. Er moet gedacht worden aan naar huis gaan en aan de dagen, die komen zullen. Nieuwe verwachtingen moeten opgezocht worden en de menigte, zoeven nog schitterend en onbezorgd als een tuin, richt zich naar een anderen droom, onzeker nog en dolend, tusschen de zon en den avond...

Dan zet zij zich in beweging en keert terug naar de plaats vanwaar zij is vertrokken.

En men voelt hoe ieder, nu de dag voorbij is, met schuchterheid zijn vertrouwen stelt op de toekomst.

Vanaf de landelijke tafel waar zij neerzitten, de één tegenover den ander, overzien zij de wijde vlakte, de boomgordijnen, den weg, die zich in het westen verliest, en waarover de avond naderkomt en zij komen tot die schuchtere smeeking aan de toekomst, die het menschenhart zelf is.

De rondtrekkende kooplieden pakken hunne waren bij elkaar en voelen de vermoeidheid; de waard telt zijn ontvangsten en zijn gelaat, onbewogen door den dag die wijkt, berekent, weggedoken in zijn herberg, reeds de winst van volgende dagen. En al de menschen, die voorbijgaan in een algemeene terugtocht, en over wie de zon een sombere schijn werpt, bepeinen troostrijk, dat de zomer nog niet voorbij is en — wie weet — zien misschien reeds in verbeelding de glans van een volgenden zomer!

De stoffige kinderen, die zich laten meetrekken, zien reeds uit naar den volgenden Zondag. De gepaarden, die vanmorgen dachten aan ledigheid en zonnige vrijheid, denken nu aan huis en aan den nacht, de vrouw met meer innigheid: de nacht, liefde, slaap; de nacht, liefkoozing.

De eenzame wandelaars denken er over, hoe zij misschien spoedig, zeker spoedig niet meer alleen zullen zijn. Van tijd tot tijd worden de gezichten omhoog geheven en onderzoeken of beschouwen de he-

mel, de hemel, vanwaar alle licht zal komen, de hemel waaruit het morgenlicht dalen zal.

De stations der voorsteden worden vol, de treinen zijn volgeladen met reizigers, die bedelaars, die met heel hun wezen bedelen. Uit de diepte der gangen waar het leven krioelt, woelt het rumoer op van het vertrek. De rails zijn als lange stille bliksemstralen en de treinen rollen met groot geraas temidden hunder wolken van de ééne horizon naar de andere. Men zou zeggen, dat alle geluk daarginds was, bij het doel waarheen men zich haast. Het snuiven en het ooverdoovend gillen der treinen met hun menschenlijke last is waarlijk als een geweldige kreet van verlangen en nood, alle treinen stormen naar het ideaal, al de treinen rijden weg van de aarde.

De menigte is iets veel grooters dan een menigte. In de waarachtige werkelijkheid is zij een soort van gebed. En het leven, bestaande uit een nooit gestild verlangen, dat zich uitstrekt naar het vage en het lichtende, is in waarheid het koninkrijk der hemelen.

\* \* \*

De Herfst was dit jaar van wonderbare pracht. De schitteringen van het najaar duurden tot in het on-eindige voort. In de schemering, die al vroeger in-viel, bleven Maximilien en Jacques toeven in den omtrek van de school, liepen daar langen tijd tezamen rond zonder van elkander weg te durven gaan.

Tegenover de kamer van Jacques, op dezelfde verdieping aan den anderen kant van de binnenplaats, woonde een piano-onderwijzeres. Zij liet haar venster open tot het nacht was. Men hoorde gamma's en oefeningen spelen; dan, na een stilte, een fragment, altijd hetzelfde, van een Duitsche sonate: de andere stukken waren haar werk, haar leerlingen; dit was zij zelf. De piano was zoo geplaatst ten opzichte van het raam, dat de jongens haar nooit zagen; maar zij zagen hare handen op het klavier. Zij hadden die

vrouw nooit ontmoet, kenden haar leeftijd niet, noch haar gelaat, wisten niet of de schoone melodie, waaraan zij zich overgaf als haar werk gedaan was, verwachting inhield of droefenis. Maar zoodra zij die accoorden door het iets geopende venster naar buiten hoorden komen in den wijkenden dag, zwegen hunne stemmen of spraken zachter, opdat die muziek zou leven in hun bestaan.

Toen de eerste koude dagen kwamen, bleef het venster gesloten. De winter was gekomen. Bijna al de gure, mistachtige avonden brachten zij door aan de volgeladen tafel, of in het hoekje bij het weldoende vuur, met het lezen in papieren en met spreken, dat wil zeggen met het inniger denken van de dingen, die zij ieder voor zich reeds gedacht hadden en zij verlangden niets anders dan dat dit heerlijk eentonige leven zoo voort mocht gaan, vroegen niets als de veilige lamp en het weldadige vuur.

\* \* \*

Aan het einde van dien winter nam mijnheer Desanzac zijn zoon vaker mee naar de musea, om hem de meesterstukken der schilderkunst te laten zien, die meesterstukken, die hij zelf zoozeer had liefgehad en gediend in zijn boeken, dat hun tegenwoordigheid hem schuchter maakte.

De vader hoopte een goeden invloed op zijn zoon te zullen uitoefenen door de eeuwige wetten van het Schoone voor hem te doen schitteren. Het geloof in een opperst beginsel van harmonie, dat buiten hem zelf stond, kon eindelijk dien geest doen twifelen aan zichzelf, hem ervan terughouden, zich terug te trekken in de aanbidding der innerlijke dingen.

Zoodra zij de zalen betraden, waar de voetstappen zware echo's wekken, die van heel ver schijnen te antwoorden op de menschelijke nadering, sprak de vader:

— „Hier is het rijk van het verhevene en het geheime.”

Hij voelde bijna angst, terwijl hij de woorden uitsprak, en met een droeve vreugde, overblijfsel van de vreugden, die dood waren, sprak hij over het Ideaal, het Schoone, over schilderkunst en beeldhouwkunst, de dubbele zwijgende feesting van het menschelijk geslacht.

Hij zeide, dat die feesting iets buitengewoons en iets goeds is, dat boven ons uitgaat, dat schittert in ontoegankelijke regionen, waarvan wij alleen de reflex waarnemen als het Ware en het Goede. Het Schoone is het uitspannel van het Ware.

Maximilien bleef in de museumzalen bij voorkeur toeven vóór enkele bepaalde schilderijen:

Een oud Vlaamsch landschap, waar — boven een rivieroever vol sombere huizen — de spits van een cathedraal verguld wordt door een schuinsche straal van de ondergaande zon.

Of wel uit hetzelfde tijdvak en dezelfde school: het vallen van den avond in de werkplaats van een schrijnwerker, vanwaar men ziet op de bleekverlichte, kale binnenplaats, door de lijnen der ruiten in regelmatige vierkanten verdeeld; de schijn van het glas maakt er een hemelsblauwe tuin van. De leerjongen, weggekropen in de schaduw, alleen zijn hoofd door het zilveren venster in een stralenkran's gehuld, staat over de schaaftank gebogen te werken en beluistert den droom, neergeschreven door de houtkrullen, die hij doet ontstaan...

En ook de portretten, die uit de schaduw en uit het verleden komen.

In die schilderijen had de schilder zijn hart gelegd. Hij legde daar zijn hart in bloot, dat op den drempel van een stad, van een huis, van een kamer, getroffen was geworden door een gelaat, daarbinnen tronend. Hij sprak er zijn verwondering, zijn verrukking, zijn bewondering in uit; hij sprak er zichzelf in uit.

Zelfbelijding, gezocht in het duister, dat de vormen vervaagt, gezocht tegen het duister in en die zijn eigen lichtend woord had gevonden. De droom van vorm en kleur, die in hem leefde, bezat de kracht van de Lente, die in de aarde leeft.

Was hier de groote harmonie van het uiterlijke, het vermoeden van een heerlijk beginsel der dingen, de sprankeling, uitstralend van een onmetelijke schat van volmaking en licht? Neen: ontroering, eenzaamheid. Het is in deze eenzaamheid, dat het genie wordt geboren, en tot haar valt alle bewondering terug; het is deze eenzaamheid, die, over het werk heen, ons bezielt door haar leven en ons boeit door haar ademtocht.

Het Schoone is een inniger vorm van het Ware. En als zijn vader mompelde: „Ideaal, Opperste Wetten, Harmoniën, dat zijn de Sterren, die over ons heerschen, dan haatte Maximilien deze woorden als doode dingen. Er is niets, dat over ons heerscht, wij geven de sterren aan de sterren. Evenals alle woorden, die de stervelingen spreken op henzelf terugvallen en hun wezen aan het licht brengen, zoo voert de beschouwing der schilderijen ons terug naar de zieletrillingen, die hun het aanzijn schonken. Nooit het werk, nooit de afgod, altijd de smeekeling, altijd de werker. Nooit het licht, altijd de donkere ademtocht, die het heeft voortgebracht.

Zoo werd het beschouwen van kunstwerken in zijn onrustig zoekend bestaan een helpende bliksemflits, een signaal van hulp, van toevlucht, van gelijkenis, van verwantschap. Zoo heeft de onbedwingbare drang zich uit te spreken en te leven, die in ieders binnenste huist, zich uitgekreten in meesterwerken; en alles, de ruimte en de tijd, die men hier ziet in hun nederlaag, zijn vervaagd voor dien drang en al wat tot hiertoe geweest is, is weggezonden in de mensche-lijke ziel.

Hij ging *alleen* terug naar de musea, omdat hij meer en meer zijn vader ontweek. Hij ging er heen met

Jacques. Zij deden een keus uit de schilderijen, die zij zagen. Zij leerden elk ervan inniger kennen, voelden zich al meer de broeder van hem, die in die schilderijen zijn glimlach gaf, zijn verrukking of zijn ontroering, van dien verren vriend, die men beluistert, waar men zijn schilderijen beluistert — — — Zij namen één of twee van de nieuweren op in hun belangstelling: een heilig schilderij, waarop een monnik aan de eeuwigheid de heerlijke dingen beleeft, hem door de woorden van zijn gebed ingegeven, met zulk een levende innigheid, dat het bijna tot godslastering werd.

Het portret van een vrouw, dat was als een kostbare schrijn voor de blikken, waarmede de kunstenaar haar had gezien: een portret, als een wonder van aanbeddende liefde...

Zij kwamen uit de musea naar buiten met vaster en heiliger geloof, meer gereed om de schoonheid te zien der levensberoeringen van de mannen, de vrouwen, de kinderen, van de menigte, die 's avonds naar huis terugkeert, gedreven door dezelfde gedachte, als een overwonnen leger. Zij hieven hunne oogen op en beiden namen met volle teugen de rust en de wijde van den hemel in zich op als een blinde, die ziende is geworden, die het licht wil geven aan den hemel.

## HOOFDSTUK VII.

**T**erwijl Maximilien zoo leefde als een smee-  
keling, stond diep in hem een nieuw ver-  
langen op: dat der zinnen; en dit maakte  
zijn gebed aan het leven banger en schrij-  
nender. De heerlijke eenvoud van het be-  
sef, een broeder te zijn naast zijn broeder, werd ver-  
troebeld; zijn vleesch voelde de pijn der alleenheid.

Opnieuw, als in den tijd toen hij verlaten was en  
geen broeder had, voelde hij de behoefte aan een  
levend wezen. Nu niet aan een knaap als hij, die zijne  
gedachten deelen kon, maar aan een vrouw, welke  
ook, met een gelaat, niet om aan te zien, maar om te  
kussen; een zuster, blindelings gereed voor zijn lief-  
koozingen.

Langen tijd had hij dit verlangen in zich vermoed,  
toen begon het hem onrustig te maken. Het was vroe-  
ger begonnen met een ietwat vrome verwondering  
bij het zien van elke vrouw. En met het eerst naïve,  
toen droeve verlangen haar aan te raken.

En nu voelde hij al scherper pijn wanneer hij op  
straat de voorbijgangers zag heen vluchten en ver-  
dwijnen. Soms ging hij thuis vóór het raam staan,  
lichtte een punt van het gordijn op, bevend alsof het  
een tip van een vrouwenrok was en raakte in ver-  
voering voor elke vrouw, die voorbijging. Hij be-  
schouwde ze allen, en zijn beschouwing was als een  
armelijke liefkoozing zonder doel, die zij evenmin

voelden als de blauwe lucht de geboden voelt. Nu hij stond daar, begraven in zijn schuldhoek, veruggenstooten door al de vrouwenrokken, duizendmaal verlaten en ondanks de hand van Jacques, die hij nog in de zijne voelde, haatte hij zijn verlatenheid, haatte hij zichzelf. Zijn nachten werden doortlicht van grootsche elkander weersprekende dromen, waarin vrouwen hem haar aalmoezen reikten en hij ontwaakte, gebroken door het besef van eenzaamheid en gekweld door wellust, die geen voorwerp vond.

En Jacques bloedde uit dezelfde wonde. Tot elkander spraken zij nooit over die dingen. Hoe meer zij er ieder voor zich, in stilte, door werden in beslag genomen, hoe meer zij zich erover schaamden; die huiveringen schenen hun een misdadige verzoeeking toe... Éénmaal bloosden zij, toen zij beiden zich onwillekeurig omkeerden op straat, om een jong meisje na te kijken, met een gelaat als een engel en breede heupen.

Op een avond peinsde Maximilien, op zijn elleboog in het open venster geleund, over het noodlot, dat een man een vrouw nodig heeft om vreugde te vinden en bevrediging, hij droomde verder weg, met een gevoel van oneindige begeerte.

Op een hoogen muur tegenover zich ontwaarde hij een schaduw, die zich bewoog in een stralenkrans van licht.

Het was een venster op dezelfde verdieping gelegen als het zijne, en waarvan de lichte schijn uitstraalde op den muur aan den overkant, en de bewegende schim, die er op dezelfde wijze op afgeteekend werd, was de schaduw van een vrouw, bezig zich te ontkleeden. Zij kwam slechts gebrekkig te zien, bij flitsen, in tragischen schijn.

De jongen, zijn handen geklemd om den ijzeren steunstang, die hem scheidde van het ledig en hem ervan terughield, verslond met de oogen de

gebaren van die levende schim, dat duistere spookbeeld.

Hij zag de vrouw loome, wellustige bewegingen maken, dan vervagend, dan uitgroeïend tot een droomgestalte; hare naakte, gebogen armen schikten haar kapsel. Toen scheen het hem toe, dat de dunne sluier, die haar tot nu toe bedekte, van haar afviel. De lijnen van haar gestalte teekenden zich duidelijker af met hunne rondingen, zij keerde zich om en hij zag den vorm van haar boezem; zij bukte zich, ongetwijfeld om hare voeten te bevrijden van den sluier, die gevallen was, en hij ontwaarde duidelijk haar twee beenen van elkander gescheiden, levende openbaring van haar gansche naaktheid.

De jongen zuchtte en alleen met zijn lichaam tegen den stang geleund, strekte hij de armen uit naar die schaduw, die hij naakt wist en waar heel zijn wezen naar kreet...

De vreeselijke verschijning verdween plotseling in de duisternis, hij bleef staan met wijdgeopende oogen, in zijn wijd gestrekte armen niets als duisternis en schaamte, berouw en droefenis.

Zijn hart sloeg met groote slagen aan het hart der werkelijkheid. Zelfs het vleeschelijke verlangen is een kreet van het hart, omdat dit heel het wezen omvat. Hij begreep, dat die hunkerende kreet van ons lichaam niet is een verlangen, waarover wij ons te schamen hebben of dat vreemd is aan ons zelve, maar integendeel iets groots en iets zuivers. Het is geen dwaling, het is een diep-ware en daarom diep-eenvoudige vorm van het oneindige verlangen naar andere dingen.

Onvermoeid richt men de oogen naar wat niet bestaat en hier staat nu een teugellooze behoefte in ons op, die dadelijk bevrediging vraagt; deze ontluikt telkens opnieuw omdat zij zich alle vrouwen tot prooi kiest en omdat heel ons bloed er van doordrenkt is.

Wij zijn een oneindig arme tegenover de toekomst en de ruimte; wij zijn ook een moegejaagde, verscheurde helft van twee gepaarden.

\* \* \*

Zoodra een vrouw tot hem kwam, gaf hij zich aan haar.

Het was een meisje, dat, toen het hem op straat voorbijliep, hem aanzag en glimlachte.

Armelijk gekleed was deze vrouw, haar gelaat en zelfs haar coquetterie waren armelijk. Doch toen zij zich tot hem wendde, stond in hem een gevoel van feesting op omdat hij dacht aan de verborgen blankheid van haar vleesch. Heel zijn wezen ging op in een droom en temidden van de voorbijgangers en de straten, volgde hij haar, getrokken tot haar...

Zij droeg een dun grijs kleedje van een kleur, die vervaagt voor de oogen; de boa om haar hals miste de helft van de veeren, lintjes waaierden uit van haar; alles wat haar povere behaagzucht droeg, trilde op den wind. Hij zag die bijzonderheden zonder ze te onderscheiden; hij zag niets als de vrouw, háár alleen en zoo intens dacht hij aan haar, dat hij zich de trekken van haar gelaat, dat zoo juist in het zijne geblikt had, niet meer kon herinneren.

Zij bleef staan bij den ingang van een straat, misschien wachtte zij op hem... Hij was vlak bij haar... Hij waagde het, haar arm te beroeren, hoorde, zonder te verstaan, zichzelve een smeekbede uitstamelen met de eerste woorden, die in hem opkwamen, als een waarachtig gebed. Evenmin verstond hij de veelheid van woorden, die zij hem daarop teruggaf om haar onrust te verbergen: haar naam, haar leven, wie haar 't naast stonden... Zij waren onderworpen aan de eenvoudige wet der paring, aan de ontzagwekkende ceremonie van den man en de vrouw. Hun tweevoudig verlangen bracht tusschen hen een stilte, grooter

gebaren van die levende schim, dat duistere spookbeeld.

Hij zag de vrouw loome, wellustige bewegingen maken, dan vervagend, dan uitgroeïend tot een droomgestalte; hare naakte, gebogen armen schikten haar kapsel. Toen scheen het hem toe, dat de dunne sluier, die haar tot nu toe bedekte, van haar afviel. De lijnen van haar gestalte teekenden zich duidelijker af met hunne rondingen, zij keerde zich om en hij zag den vorm van haar boezem; zij bukte zich, ongetwijfeld om hare voeten te bevrijden van den sluier, die gevallen was, en hij ontwaarde duidelijk haar twee beenen van elkander gescheiden, levende openbaring van haar gansche naaktheid.

De jongen zuchtte en alleen met zijn lichaam tegen den stang geleund, strekte hij de armen uit naar die schaduw, die hij naakt wist en waar heel zijn wezen naar kreet...

De vreeselijke verschijning verdween plotseling in de duisternis, hij bleef staan met wijdgeopende oogen, in zijn wijd gestrekte armen niets als duisternis en schaamte, berouw en droefenis.

Zijn hart sloeg met groote slagen aan het hart der werkelijkheid. Zelfs het vleeschelijke verlangen is een kreet van het hart, omdat dit heel het wezen omvat. Hij begreep, dat die hunkerende kreet van ons lichaam niet is een verlangen, waarover wij ons te schamen hebben of dat vreemd is aan ons zelve, maar integendeel iets groots en iets zuivers. Het is geen dwaling, het is een diep-ware en daarom diep-eenvoudige vorm van het oneindige verlangen naar andere dingen.

Onvermoeid richt men de oogen naar wat niet bestaat en hier staat nu een teugellooze behoefte in ons op, die dadelijk bevrediging vraagt; deze ontluikt telkens opnieuw omdat zij zich alle vrouwen tot prooi kiest en omdat heel ons bloed er van doordrenkt is.

Wij zijn een oneindig arme tegenover de toekomst en de ruimte; wij zijn ook een moegejaagde, verscheurde helft van twee gepaarden.

\* \* \*

Zoodra een vrouw tot hem kwam, gaf hij zich aan haar.

Het was een meisje, dat, toen het hem op straat voorbijliep, hem aanzag en glimlachte.

Armelijk gekleed was deze vrouw, haar gelaat en zelfs haar coquetterie waren armelijk. Doch toen zij zich tot hem wendde, stond in hem een gevoel van feesting op omdat hij dacht aan de verborgen blankheid van haar vleesch. Heel zijn wezen ging op in een droom en temidden van de voorbijgangers en de straten, volgde hij haar, getrokken tot haar...

Zij droeg een dun grijs kleedje van een kleur, die vervaagt voor de oogen; de boa om haar hals miste de helft van de veeren, lintjes waaierden uit van haar; alles wat haar povere behaagzucht droeg, trilde op den wind. Hij zag die bijzonderheden zonder ze te onderscheiden; hij zag niets als de vrouw, háár alleen en zoo intens dacht hij aan haar, dat hij zich de trekken van haar gelaat, dat zoo juist in het zijne geblikt had, niet meer kon herinneren.

Zij bleef staan bij den ingang van een straat, misschien wachtte zij op hem... Hij was vlak bij haar... Hij waagde het, haar arm te beroeren, hoorde, zonder te verstaan, zichzelf een smeekbede uitstamelen met de eerste woorden, die in hem opkwamen, als een waarachtig gebed. Evenmin verstond hij de veelheid van woorden, die zij hem daarop teruggaf om haar onrust te verbergen: haar naam, haar leven, wie haar 't naast stonden... Zij waren onderworpen aan de eenvoudige wet der paring, aan de ontzagwekkende ceremonie van den man en de vrouw. Hun tweevoudig verlangen bracht tusschen hen een stilte, grooter

dan woorden en evenmin als zij elkander duidelijk zagen, wisten zij duidelijk wat zij spraken.

Zij beefde toen de hand van den jongen man, die haar arm had genomen, haar aanraakte en hij dacht zelfs niet meer aan haar, hij geloofde in haar.

Als uit de verte doorleefde hij alles wat hen nog scheidde van het oogenblik, waarin de kleeren van het arme meisje als lompen op de aarde vielen, toen zij zich openbaarde aan zijn handen en zijn oogen en hem de diepte bood van haar lichaam.

Toen hij van haar heenging, omarmde hij haar als een broeder. Zij was een vertrouwde van zijn bloed, zij had de ruwe pijn van zijn eenzaamheid genezen, in haar was zijn diep bedolven droom werkelijkheid geworden. Ook zij had hem gezegd, ook zij, in onduidelijke teekens: dat uw licht schijne!

En als om haar geheel te vereenzelvigen met die smeekende roep van zijn diep innerlijke armoede, droeg zij geen gedachte, geen geschiedenis, geen verleden op haar gelaat. Haar gelaat was uitgewischt, kleurloos, vergeten, als de schaduw van de vrouw op den muur, als een engel der duisternis.

\* \* \*

Het was voornamelijk in dit tijdperk, dat het leven van den jongen man zich losmaakte van dat van zijn vader en de oude Léonore.

Zijn genegenheid voor Jacques had hem ietwat verwijderd van zijn vader, want men kan zijn hart niet verdeelen.

Mijnheer Desanzac, wiens teeder vaderlijk gevoel zich met buitengewone zuiverheid van voelen tegen eigen veeleischendheid verzette, kon noch wilde iets doen om deze vriendschap minder exclusief en minder vervoerend te doen zijn. De winkeliers uit de wijk zagen hem bijna elken avond alleen de straat inkomen en naar huis gaan. En zonder dat dit hen-zelve treurig stemde, scheen toch iets van de vluch-

tige noodlotsdroefheid zich op hunne gezichten te weerspiegelen.

Ook Léonore werd uitgewischt. Zij zonk terug naar het verleden; in de oogen van Maximilien werd zij bijna één met zijn gestorven moeder.

Zij, die vroeger om hem heen was, zoo nabij, zoo werkelijk, meer dan werkelijk, met hem vereenzelvigd, werd door de ouderdom omkleed met een soort maagdelijkheid, die hem meer en meer afstootte. De begeerten der zinnen trekken een scheidsmuur op tusschen de kinderen en hunne ouders, die oud worden. De kleintjes, nog bijna één met het moederlichaam, bewonderen eerst niets in de wereld buiten hun moeders mooie oogen, die hun kleinheid liefkoozend streelen, zij verlangen niets te kussen als de glimlachende lippen van haar, die bestaat om hun de geheimen van het leven te leeren en de heerlijkheid van op te zien naar het licht.

Maar wanneer zij opgroeien, wanneer jagende begeerten in hen ontstaan en onbekende lippen lokken, wordt aan de kus die vroegere vredige beteekenis met geweld ontrukkt en aan de kinderlijke omhelzingen den smet aangewreven, onnut en onvruchtbaar te zijn. Het moge heel ons wezen onteeren: de liefde, die zijn eerste verlangende kreet slaakt, doet de zonen zich afkeeren van hunne moeders.

Dit wordt verborgen gehouden, niet erkend; trouwens men weet het niet duidelijk, men weet niets! Wij zijn te arm om iets van ons hart te weten, die wonde, die zich altijd weer opent.

## HOOFDSTUK VIII.

**H**et laatste schooljaar ving aan, liep ten einde. Tengevolge van de eindexamens was Maximilien wat vermoeid, wat zwak. Zijn vader zeide: Je moest op reis kunnen gaan.

Hij zuchtte terwijl hij dit zeide. Hij dacht altijd aan de groote reizen, die voor hem onmogelijk bleven en voelde zich droevig gestemd omdat voor hen beiden al de schoonheid van andere hemelen verborgen bleef.

Op een dag voegde hij er bij:

„In de bergen van Auvergne, in R... heb ik een oudere vriend, die daar leeraar is. Hij heet Mijnheer Lise; ga eenige dagen naar hem toe, het zal je goed doen. Hij zal je graag bij zich zien; wij houden veel van elkaar.”

Een week later brachten Mijnheer Desanzac, Jacques en Léonore hem naar het station, namen afscheid van hem, keken hem na... Toen de trein hem meevoerde, ver weg van die drie wezens, toen hij hen voor het eerst uit het oog verloor, onderging hij droefheid om zijn heengaan.

Toen rolden de landen zich uit voor zijn oogen. De schoone zon van het begin van September lag uitgespreid over alle dingen, de natuur schitterde... De velden, de heuvels, de boomgordijnen, de huizen vlogen met snelheid vlak langs hem heen of doken

allengs op in de verte. Tegen het einde van den middag, op het oogenblik toen de bergen verrezen aan den horizon, werden zijn oogen zóó geboeid, dat zij niets meer zagen als één lichtschittering.

In R... stapte hij alleen uit den trein. Eveneens alleen onder de kap van het station, wachtte een oude man, die naar hem toekwam, zijn hand nam en met gedempte stem sprak:

„Toen ik uw vader leerde kennen, was hij zoo oud als u nu. Toen ik u naar mij toe zag komen, was het mij of ik hem zag.

\* \* \*

Het station lag ver van de stad. Mijnheer Lise en Maximilien gingen een weg op, die langs den spoorweg liep, slechts door een levende haag ervan gescheiden. Zij keerden de dalende zon den rug toe. Het was lekker weer; de lucht was vervuld van een zoelheid, die bestemd scheen de vruchten op te zoeken en te doen rijpen. Bij een kruisweg, dichtbij een notboom, met een bank er omheen, bleef mijnheer Lise staan en terwijl zijn oogen den jongen man opnamen:

„Je hebt mij aan vroeger doen denken, aan mijn jongen tijd. Ik voel meer broederlijk dan vaderlijk voor je.”

De man scheen wijs en goed te zijn. Met zijn gladgeschoren gezicht en zijn lange grijze haren zag hij er uit als een priester zonder mijstiek. Hij glimlachte gaarne en glimlachte nog, terwijl hij van gedachten en van gesprek veranderde: langzaam bluschte de glimlach uit op zijn gezicht.

Zij kwamen aan muren, geflankeerd door torens, aan den top gekroond door rose schijn; de oude wallen. Doelloos, vriendelijk, letten de muren niet meer op de menschen, die de stad binnenkwamen; gras overdartelde hen.

De stad. Straten met zwartgeworden plaveisel, met oude smalle huizen. In het voorbijgaan wees de pro-

fessor de oudste aan. De straten waren somber, lange gangen geleken zij. Er heerschte een ongelooflijke rust. Op de middenstraat en op de trottoirs, niemand. Op de markt, beplant met boomen, waaraan de bladeren geelden en aan één kant begrensd door de hooge gebouwen van de onderprefectuur, evenmin iemand.

Toch. Aan het eind van de rij linden, waaronder zij liepen, op een bank, in het halfduister en de stilte, zat een vrouw.

\* \* \*

Zij scheen jong en elegant te zijn. Met beide handen geleund op de rugleuning van de bank, waarop zij zat, de borst naar voren gebogen, het gelaat droomerig omhoog geheven, was het als beluisterde zij den avond. Zij gingen naar haar toe. Onder haar groote zwarte hoed straalde haar gezicht een zweem van licht uit. Maximilien meende, dat zij glimlachte, zoo mooi was heel haar houding. Toen zij tot op eenige passen van haar genaderd waren, zag hij, dat zij niet glimlachte.

De professor groette haar. Zij maakte een hoofdbuiging. Zij had groote oogen en haar bleeke, blanke gelaat, met dien zweem van licht erop, werd omlijst door twee zwarte als spiralende krullen, wat haar uiterlijk heel jong maakte en tegelijk ietwat vreemd of ouderwetsch...

Toen zij verder gingen, zeide Mijnheer Lise:

„Dat is Mevrouw de Clarens. Een bloedverwante van onze vrienden de Lhéritiers, bij wie zij sinds eenige dagen logeert. Zij woont in Bordeaux. Zij brengt bijna haar gansche leven door met op haar man te wachten, die marine-officier is. Zij is ver van hier geboren...”

Maximilien zeide niets. Maar terwijl zij verder gingen door de nauwe straten, voelde hij, hoe buiten zijn wil, hevig en warm de droom in hem openging, van hier voor altijd te komen wonen en al zijne

angsten te vergeten; van hier, dichtbij het marktplein en bij die droomgrage bank, in de zoetheid van den avond een huis te hebben met een boom.

\* \* \*

Na het middagmaal nam zijn bejaarde gastheer hem mee, waar hij elken avond heenging: naar de Lhéritiers, vertelde hij, volgens een gewoonte, waarvan hij zich niet meer los durfde te maken.

Mijnheer Lhéritier, de kameraad van heel zijn leven, was twee jaar tevoren gestorven. Zij bleven geregeld omgaan met de weduwe, uit gewoonte, als door stilzwijgende overeenkomst.

Mijnheer Lise, die het eerst gereed was, ging naar beneden; midden op de straat, waar geen rijtuigen door reden, wachtte hij op zijn jongen metgezel. Zijn rug was gebogen, zijn lange grijze haren beroerden schuchter de kraag van zijn zwarten manteljas. Zijn hand beefde op den knop van zijn wandelstok. Ofschoon hij hem nooit te voren gezien had, vond Maximilien, denkend aan de jeugdvriendschap, die hem met zijn vader verbonden had, hem verouderd en veranderd.

Zij gingen de Hoofdstraat, daarna de straat der Wallen. Zij bleven staan voor één der oude huizen, die in den avond dichters naar elkaar schenen toe te komen en meer en meer aan elkander gelijk te worden.

De schel gaf luid gerucht. In de salon, verlicht door een lamp met rose kap, kwam Mevrouw Lhéritier hen tegemoet met een verwelkomende glimlach. Het was een oude vrouw, haar japon schitterend van git, en haar handen vol schitterende ringen. Achter haar, op eenigen afstand stond de vrouw, die zij op de bank hadden gezien, onwezenlijk en de aandacht trekkend als een verschijning. Maximilien vond haar mooi. Hij vond haar vooral onderscheiden van alle andere vrouwen. De buitengemeene blankheid van haar huidtint kwam nu meer tot haar recht dan straks,